№ 8.

ივერია

წელიწადი პირველი

21 აპრილს 1877 წ.

საპოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთი.

გამოდის ხუთშაბათობით

ხელის მოწერა: ტფილისს, „ივერიის“ რედაქციაში, მთაწმინდის ქუჩაზე, შიოევის სახლების ზემოდ. № 5
ქუთაისს, ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკაში.

„ივერიის“ ფასი 1877 წელს.

ათის თვისა, გაგზავნით და გაუგზავნელად. . . 6 მან. —

თითო ნომერი . . . . — 15 კაპ.

თუ საჭიროება მოითხოვს, რედაქცია გაასწორებს და შეამოკლებს დასაბეჭდათ გამოგზავნილ წერილებს.

განცხადება მიიღება ქართულსა და რუსულს ენაზე.

სარჩევი: I. ტფილისი, 21 აპრილს.—II. საქართველოს მატიანე.—III. ომის ამბები—IV. საპოლიტიკო მიმოხილვა.—V. თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსი—VI. პროვინციალური წერილები, წერილი მეორე—VII. ოსმალოს საქართველო.—VIII. ზოგიერთი რამ.

მისმა იმპერატორებითმა უმაღლესობამ კავკასიის მხედრობის მთავარ-სარდალმა ინება და შეუთვალა აჭარისა და ქობულეთის მცხოვრებთა შემდეგი:

აჭარისა და ქობულეთის მცხოვრებნო!

„სრულიად რუსეთის ხელმწიფე იმპერატორმა ინება და ჯარი ჩემდამი მონდობილის კავკასიის მხედრობისა მოდის თქვენს ქვეყანაში.

ჩვენმა კეთილის-მყოფელმა და კაცთ მოყვარემ ხელმწიფემ ამოიღო ხმალი არა იმისთვის, რომ დაჰსჩაგროს მშვიდობის-მოყვარე მცხოვრებნი. ხელმწიფე ჩვენი არ ერჩის უიარაღოსა და არც უიარაღო კაცის წახდენაში ეძიებს თვისის მხედრობის სახელსა და დიდებასა: იგი გზავნის ჯარს ჩაგრულთა დასაფარველად და მჩაგვრელთა შესაკავებლად. ხელმწიფესა სურს დაიცვას სიმართლე და კაცობრივი პატივი.

მაშასადამე არც მუქარით მოდის თქვენს ქვეყანაში მხედრობა რუსთა ხელმწიფისა და არც რაიმე შიში მოსდევს მას მშვიდობის-მყოფელ მცხოვრებთათვის. ნუ გეშინისთ! ყოველს თქვენგანს, რომელიც მტრად არ მოგვექცევა, ჩვენ მივიღებთ მეგობრად,—და მის ცოლშვილსა, ოჯახსა და ქონებასა ჩვენ თვითონ მფარველად ვეყოლებით. რუსის ჯარის ყოფნამ თქვენს ქვეყანაში უნდა გააშოროს ერთმანეთის მტრობა-სიძულვილი და გულით შეგვათვისოს და დაგვაახლოვოს ჩვენ თქვენთან, ჰოი, ძენო კეთილ-შობილის ქართველის ტომისანო, ძმანო ყოველთვის ერთგულთა და საყვარელთა ქვეშევრდომთა რუსის იმპერატორისათა.

მთავარ-სარდალი კავკასიის მხედრობისა და დიდის იმპერატორის მოადგილე კავკასიაში მიხეილ.

ტფილისი, 21 აპრილს.

ასტყდა ომი!...ამის მსმენელს გული თავის ადგილს აღარ აქვს. ომი სისხლის ღვრაა, ომი უბედურებაა, ომი დამთქმელია ადამიანის სიცოცხლისა, ადამიანის ღვაწლისა, მონაგარისა. გული სწუხს და იტანჯება როცა ეს აგონდება. თუმცა ეს ასეა, მაგრამ რა რიგს მედიდურს, დიდებულს სანახაობას წარმოგვიდგენს ხოლმე ის სურათი, როცა თავ-გაწირული ერი აზღვავებულია, ამხედრებულია, თავისის პატივის, თავისის ღირსების, თავისის ვინაობის და თვითობის დაცვისათვის. მაშინ გულს ავიწყდება სიკვდილის მეხიც და სიცოცხლის სიტკბოებაც, მაშინ კაცი გმირია; მაშინ გული მგზნებს სულგრძელებისათვის, კაცკაცობისათვის, პატიოსნებისათვის. საყოველდღეო ჭუჭყი საყოველდღეო ცხოვრებისა შორდება კაცსა და კაცი კაცად გამოდის მოედანზედ ან სახელოვანის სიკვდილისათვის, ან პატიოსანის სიცოცხლისათვის. რამოდენად უფრო მედიდურია, უფრო დიდებულია, როცა ერი ამხედრდება და თავსა სდებს სხვა ერის დასახსნელად, სხვა ერის საფარველად!...აქ მარტო კერძოობითი გრძნობა კი არ იტაცებს ადამიანის გულს, არამედ გრძნობა საერთო კაცობრიობისა, რომელსაც, როგორც ზღვას მდინარენი, ესე მიერთვიან ხოლმე კერძოობითი გრძნობანი ადამიანისა.

დღევანდელს ომს ეს გულის აღმტაცი, ეს ზოგადი ღვთაებრივი კაცობრიობის გრძნობა მიუძღვის წინ.

დღეს საომრად გამოსულს მხედრობას ეს უწერია დროშაზედ: „ჩაგრულთა დასახსნელად და მჩაგვრელთა შესაკავებლად ამოიღო ხმალიო ხელმწიფე იმპერატორმა“. ამაზედ უმშვენიერესი, ამაზედ უპატიოსნესი, ამაზედ უწმინდესი საგანი ბევრჯელ არა ჰქონია ომსა. ადამიანის სულგრძელებას უკეთესი საზრდო აღარ უნდა, ადამიანის თავ-გამომეტებულს მხნეობას უკეთესი ჯილდო.

სიცოცხლე შეწირული დევნულთათვის სახელოვანია, სისხლი დაღვრილი ჩაგრულთათვის წმინდაა!...

საქართველოს მატიანე

— ყოვლის მხრიდამ კაი ამბავი გვესმის წლევანდელ მოსავალზედ. ყანები თურმე ჩინებულია, ვენახებსაც ძალიან კარგი პირი აქვთ. ღმერთმა ქნას და შერჩეს ბოლომდინ ჩვენს ქვეყანასა ეს პირიანი მოსავალი. მაგრამ ვინ იცის? საშინელი კალიაა თურმე ატესილი ტფილისის მაზრაში. ჯერ კუტია და ამიტომაც მისი გაჟლეტა ადვილია. თუ ეხლავ არ ეშველა ამას, მერე გვიანღა იქმნება. რაკი კალია ფრთას გაიკეთებს, წინ რაღა დაუდგება, მოედება მთელს ჩვენს ქვეყანასა და საიმედო მოსავალს ბოლოს მოუღებს კიდეც. ფრიად საშიშია ეს გარემოება და ყველასათვის ერთნაირად საფიქრებელი და მავნებელი. ვიდრე დროა უნდა ეშველოს რამე. ტფილისის მაზრის უფროსის თანაშემწე თ. ალ. ამხაზი დიდს ცდაშია თურმე, რომ, ვიდრე კალია კუტად არის, ადგილობრივვე ამოხოცოს. მას გამოუწვევია ხალხი, გაუთხრევინებია არხები, ხალხი თურმე ფიჩხებით აფთხობს კალიას, კალია მიდის და ცვივა გათხრილს არხებში. მერე თურმე ამ რიგად არხში მომწყვდეულს კალიას ხალხი ფეხითა ჰსრესს. ეს ღონე მოუგონიათ, იმიტომ რომ იმ ადგილებში, სადაც კალიაა გაჩენილი, არც წყალია, არც ტყე, რომ ან წყალით ამოხოცონ კალია, ან ცეცხლით. თუმცა გლეხობა გამოსულა კალიის სახოცველად, მაგრამ დიდს გაჭირვებაში თურმეა უპურობისაგამო. საწყლებს თურმე პური არც შინა აქვთ და არც გარედ. ზოგი შიმშილით წაქცეულა კიდეც მუშაობის დროს. არსაიდამ არავინ ამ მხრით არა შველის თურმე ხალხსა, თუმცა იგი ამ შემთხვევაში საყოველთაო ჭირს ებრძვის. მაგრამ, ჩვენდა სანუგეშოდ, ზოგიერთს წევრს ჩვენის ბანკის ზედამხედველის კამიტეტისას ფიქრად მოსვლიათ კეთილი აზრი, რომ ბანკის მოგებიდამ იმ გაჭირებულს ხალხს ფული მიაშველონ და მით მოუმართონ ხელი ამ საყოველთაო საქმეში.

— ჩვენა გვწერენ რომ ახალციხეში გროვდება მილიცია და მის მოთავედ თურმე ნიკოლოოზ იაკინთეს ძე მესხიევი უნდა ამოერჩიათო. მაგრამ უფ. მესხიევი სხვა თანამდებობისათვის უფრო საჭიროდ დაუნახავთ და იმის გამო იქნება მილიციის მოთავედ სხვა დაინიშნოსო.

— ჩვენ დავესწარით „ხათაბალის“ მეორე წარმოდგენას. უფ. სუნდუკიანცი, რომელსაც ხათაბალა დაუწერია, უეჭველი ნიჭია და ამასთან სცენის კარგი მცოდნე ყოფილა. ამ „ხათაბალაში“ ბევრი იმისთანა ადგილებია, რომ კაცს მართლა ჩააფიქრებს და ამასთანავე გააფხიზლებს. ამ კომედიის სიკეთეს ბევრად უშლის ერთისა და იგივეს შიგა და შიგ განმეორება და მეტად გძელი საუბარი მომქმედ პირთა შორის. ეს ჩვენ გაზეთში უწინაც იყო შენიშნული. წარმოადგინეს ჩინებულად. ძალიან კარგად წარმოადგინა უფ. ვასილ აბაშიძემ, რომელმაც პირველ გამოსვლაშივე მიიზიდა ჩვენი ყურადღება. მის თამაშობას ძალიან დავაკვირდით თვალი და სწორედ გითხრათ, ვერსად ვერ შევამცნიეთ ან ისე გადაემატნოს რამე, ან ისე დაეკლოს, რომ მით წახდინოს როლი. ჩვენის ფიქრით, მაგის ნიჭს დიდი მანძილი აქვს. ერთი იმისი ძახილი: „გარასიმ იაკულიჩ“ რათაც უნდა ღირდა. ცოტად როლი არ იცოდა და მაგისთანა ნიჭიან და ოსტატ მოთამაშესათვის ეგ შეუნდობელი ცოდვაა. ძალიან კარგად ითამაშა დედის როლი მარ. ყიფიანისამ. და ძმანი ყიფიანნი ჩვეულებისა მებრ კარგად იყვნენ. უფ. კონ. ყიფიანი ძალიან კარგი რამ არის, მაგრამ უფრო კარგი იქნებოდა, რომ როლს იზეპირებდეს და სიტყვებს ბოლოს არ აკვნეტდეს ხოლმე. მის მშვენიერს თამაშობას ეს ორი ნაკლულევანება ბევრად აზიანებს. იმედია რომ ამ ნაკლულოვანებას უფ. კონ. ყიფიანი ადვილად აიცილებს, თუ მოინდომა.

— „**Тифлисскій вѣстникъ**“-ში ჰსწერია, რომ 16 აპრილს უფროსს პოლიცმეისტერის სამმართველოს წინ მოუგროვებიათ ასსასები და გამოუცხადებიათ ქალაქის მმართველობის გარდაწყვეტილობა, რომ ღამით ბეჯითი გუშაგობა გასწიონ და თავ-თავის ადგილას ქუჩები წმინდად შეინახონ.

— „სახოფლო გაზეთში“ ჰსწერია, რომ ქ. თელავში შვიდი ათასამდე სული მცხოვრები ითვლებაო და ორს თვეში იანვარში, და თებერვალში, სამასს ორმოცამდე სული გადაცვლილაო. ამასთანავე გვაუწყებს, რომ იქ არც ჭირი და არც სხვა რამე გადასადები ავათმყოფობა არ ყოფილაო. ნუ თუ ადგილობრივს მმართველობას არა რაიმე განკარგულება არ მოუხდენია, რომ ამისთანა უბედურების მიზეზი გამოიკვლიოს და ხალხი ამოდენა ხოცვისაგან დაიხსნას!....

— „**Кавказъ**“-ში მოხსენებულია, რომ რკინის გზა რიონის სადგომიდამ ქუთაისამდე შესრულებულია და წელს 1-ს მაისს სვლაც დაიწყობაო.

— ამას წინად ტფილისში შეჰსდგა პირუტყვთა მფარველობის საზოგადოება. ეხლა გაზეთი **Кавказъ**-ი გვაცნობებს, რომ მისი წესდება ამ დღეებში დამტკიცდებაო. აბა, ნეტავი ერთი საზოგადოება მეტყველთათვისაც შეჰსდგეს.

— საგარეჯოდამ გვწერენ: „წელს გაზაფხული ადრე დაგვიდგა; ხნილი სრულიად გაიშალა, ეხლა ბაღებში შესვლა მაისის დროს წარმოგვიდგენს. მინდორში

ყანებმაც შეითამაშეს, ღვთის მადლით ხალხი წელს უხვს მოსავალს მოელის, თუ ბოლოს არ უმტყუნა ამინდმა.

მეტად სასიამოვნო დღეებია, დილით გრილა, შუადღისას ცხელა, საღამოთი ცა იღრუბლება და ხანდისხან კიდეც გვნამავს. მაგრამ ამ ჯაერის ცვლილებას მოჰყვა საშინელი ავათმყოფობა, რომელმაც ხალხი ფრიად შეაშინა და მრავალნი იმსხვერპლა კიდეც. ამ ავათმყოფობას ჭვალს ეძახიან, მაგრამ ეს სრულებით ჭვალი არ არის. ეს ავათმყოფობა აუჩნდება ადამიანს თუ არა, მაშინვე ხმას აკმენდინებს ასე, რომ ავათმყოფი თავის სატკივარს ვეღარავის ატყობინებს. ეს ავათ-მყოფობა არც ხოლერას ჰგავს: ფაღარათობა და პირ-საქმობა ავათმყოფებს სრულიად არა აქვთ. მკვდარს ფერი სალი ადამიანისა აქვს. ამ ავათმყოფობას რაც უნდა მაგარი აგებულების ადამიანი იყოს, ორ დღეს ვერ უძლებს. ჩვენი მღვდლები დღეში სამ-ოთხს მარხამენ ამ სოფელში. გასაკვირველი უფრო ის არის, რომ ეს ავათ-მყოფობა უფრო მამაკაცთა ერჩის.

რა ქნას აქ კაცმა? გაჭირვების დროს ვის მიჰმართოს? ამოდენა მაზრაა და ერთი ექიმი არ მოიპოვება. იხოცება უპატრონო ხალხი და შეშველი არსით არის. ექიმს ვინა ჩივის, მთელი აქაურობა რომ ერთმანეთს აჯასხო მუცლის გვრემის წამალს ვერ იშოვით, ხარდალს ვერ იშოვით, ხარდალს რომ წამლად გინდოდეთ. საწყალს გლეხობას რომ ვეღარასფრით უშველია თავის თავისთვის, მოჰყავთ დალაქი და სნეულებს სისხლიდამ ჰსცლიან. უწყალოდ იხოცება ხალხი და აბა თუ ვინმემ ყური შეიბერტყოს".

ომის ამბები.

—

ჩვენს მკითხველთ მოეხსენებათ, რომ 12-ს აპრილს დუნაის მხედრობა და ოთხივე კავკასიის ლაშქარი დაიძრა ბინიდგან და გადვიდა ოსმალეთში უმაღლესის მანიფესტის ძალითა.

აი მას შემდეგ რა ცნობებია მიღებული ტფილისში ომის წარმოების შესახებ.

— 12-ს აპრილს კავკას-ოსმალეთის მიჯნაზე დაბანაკებული მხედრობა გადვიდა ოსმალეთის სამზღვარსა. რაც საზღვარზედ ოსმალეთის საყარაულონი ყოფილან დაუჭერიათ და თვით იქ მყოფნი ჯარის კაცნიც ტყვეთ მოჰსცემიან. ხოლო ერთგან ოსმალონი გამაჰგრებიან, სროლა აუტეხნიათ, იმათ მოჰკლომიათ ოთხი კაცი და ჩვენ ერთი ყაზახი. მერე ნიჟნეგოროდის დრაგუნებს და ყაზახებს ჰქონიათ მცირედი სროლა კურტის ცხენოსან ჯართან, რომელიც ლტოლვილა. ყოველს ამ საქმეებში ჩვენებს ტყვეთ დარჩენიათ შვიდი ოსმალის აფიცერი და ოთხმოცდა ცამეტი დაბალი ჯარის კაცი.

— იმავე 12-ს აპრილს გუმბრის ლაშქრის სარდალს მორთმევია ორასი კაცი ყარაფაფახნი თავისის უფროსებითა და ალმებითა და უთხოვნიათ რუსის სამსახურში მიღება.

— რიონის ლაშქრის ერთს ნაწილს, რომელიც ღენერალ დენიბეკოვს აბარია, ფიცხელი ომი გადუხდია. 13-ს აპრილს საღამოს 6 საათზედ ამ ომის შემდეგ ოსმალთა თავი დაუნებებიათ თავისის ბანაკისათვის და ის ბანაკი ჩვენებს დაუპყრიათ. ამ საქმეში განსაკუთრებით თავი უსახელებიათ გურიის მილიციას. ამ საქმეში დაჭრილა პოდპოლკოვნიკი მუსხელოვი.

— 14 აპრილს ოსმალოს სამხედრო ხომალდნი მოსდგომიან წმ. ნიკოლაის სიმაგრესა და ყუმბარის სროლა დაუწყვიათ. რამდენსამე საათის შემდეგ ხომალდნი ისევ უკან გაბრუნებულან. ჩვენგანი ერთი მოუკლამთ და ერთი დაუჭრიათ.

— 14 აპრილს გუმბრიდამ ამბავი მოვიდა, რომ ექვსი ოსმალოს ბატალიონი და მასთან ერთი ბატარეია, რომელნიც ხოჯი-ვანქს და სუბბოტანას მდგარა, ყარიდა და ყარსისაკენ წასულა 12-ს აპრილს, რაკი ჩვენის ჯარის მიახლოვება შეუტყვია.

— 15 აპრილს ოზურგეთიდამ ამბავი მოვიდა, რომ გენერალს ოკლობჟიოს სრულად დაუპყრია ოსმალოთა ადგილი მუხა-ესტატე. თუმცა ოსმალონი თოფის სროლას არა ჰსწყვეტენ, მაგრამ ჩვენებს მით ვნება არა ექლევათ რა. სულ რაც ჩვენი ჯარი თავის ბინიდამ დაძრულა ერთი მკვდარიც არ არის. მხოლოდ ოცდა ჩვიდმეტი კაცია დაჭრილი.

— 16 აპრილს ახალციხის ლაშქრის ერთს ნაწილს პოლკოვნიკის კამაროვის წინამძღოლობით დაუჭერია დღვინი. იქაური ხალხი შვიდობიანად ეგებება ჩვენს ჯარს, ჩვენს მომსრეობას აცხადებს და თოფ-იარაღსაც თავისის ნებით იძლევა.

— 18 აპრილს ფოთიდამ ამბავი მოვიდა, რომ სამი სამხედრო ხომალდი ოსმალეთისა გამოჩენილა ფოთის სიახლოეს და სოხუმისაკენ წასულა.

— 18 აპრილს დილის შვიდს საათზედ მოწინავე ჯარი ერივანის ლაშქრისა გენერალ ტერგუქასოვის წინამძღოლობით ბაიაზეთთან მისულა. რაკი ოსმალოს მეციხოვნეთ, რომელნიც ათას შვიდასი კაცი ყოფილან, ეს უცვნიათ, მსწრაფლად გამოსულან, ქალაქისათვის და ციხისათვის თავი დაუნებებიათ და ალადაღის მთებისაკენ გაუწევნიათ,

ქალაქი და ციხე ჩვენებს დაუპყრიათ. სურსათი და სამხედრო ნივთი კარგა ბლომად დარჩენიათ ჩვენებსა.

— დუნაისს მხედრობა თუმცა წინ მიდის, მაგრამ ჯერ კიდევ არავითარი შესანიშნავი საქმე არა ჰქონია ოსმალოს მხედრობასთან. კიშინევიდამ 16 აპრილს იწერებიან: „მეთერთმეტე კორპუსის წინამძღომელმა თ. შახავსკოიმ გუშინ დაიპყრო გალაცი, ბრაილოვი; 36 დივიზიამ დაიპყრო იზმაილი, კილია. ჩვენი ჯარი ყველგან ხალხის მხრით აღტაცებით მიღებულია“.

საპოლიტიკო მიმოხილვა

ამ ჟამად, როგორც მოგეხსენებათ, კაცს თუ არ ომიანობისა სხვისა არაფრის თავი არა აქვს; ომის გარდა სხვა არა ვითარი საგანი არ იპყრობს მის ყურადღებას და სხვა არავითარს ლაპარაკს არ უგდებს იგი ყურს. გაზეთებში კაცი მხოლოდ იმ ცნობებს დაეძებს, რომელნიც ცოტად თუ ბევრად ომს შეეხებიან და ომის გარემოებას აუწყებენ. ამ ძებნას იგივე ჩქარი და მოუსვენარი ხასიათი სჭირს როგორიც თვითონ ამ დროის ცხოვრებას შეეფერება. კაცს გრძელი და დამჯდარი ლაპარაკის გული აღარა აქვს. მას უნდა ახალი და ცხელ-ცხელი ამბები, რომელთა შემუშავება და განვითარებითი გამოკვლევა მომავალს უნდა ეკუთვნოდეს და არა ამ აღელვებულს წუთს, როდესაც კაცმა ისიც კი კარგად არ იცის თუ რას უქადის მას ხვალინდელი დღე. ამის გამოისობით ჩვენი საპოლიტიკო მიმოხილვაც ნაწყვეტ-ნაწყვეტი იქმნება.

ოსმალეთი.—ამბობენ რომ ოსმალეთს დუნაის დაცვისათვის მომზადებული ჰყავს 199,815 მარტო რეგულიარის ჯარის კაცი. ეს ლაშქარი, რომლის სარდლათ აბდულ-ქერიმ-ფაშა არის დანიშნული, განიყოფება სამ კორპუსათ ანუ თორმეტ დივიზიათ, რომელთაც ცალ-ცალკე მოქმედება შეუძლიანთ.

— ერთს ნემეცურ გაზეთში იწერებიან, რომ დერვიშ-ფაშა თავის ხელქვეით ჯარს აგროვებს აგები როგორმე სურსათი მივაწვდინო პოდგორიცასაო *). ამ სიმაგრეში არიან მეციხოვნეთ 3,000 კაცი. რადგანაც ჩერნოგორიელებმა ამ ქალაქს ალყა შემოარტყეს და მჭიდროდაც, ამის გამოისობით აქ დღე-დღეზე ცხარს შეტაკებას მოელიან.

*) პოდგორიცა არის გამაგრებული ოსმალეთის ქალაქი, ჩერნოგორიის ახლოს.

— აი რას იწერება ბოსნიიდგან ერთის რუსულის გაზეთის კორრესპონდენტი: „ბოსნიის მდგომარეობაში არავითარი ცვლილება არ მომხდარა. აღები და ბეგები არას დასდევენ კონსტიტუციას და ისევ ისე თავის ნებით იქცევიან, როგორც ადრევ. ოსმალების მეცადინეობა მხოლოდ ომზედ არის მიქცეული, ამათ ბრაზი მოსდით, რომ აჯანყებული ქრისტიანები ისე მტკიცედ და მედგრად ეპირდაპირებიან ხონთქრის ჯარს.

აჯანყებულთა სარდლათ ბოსნიაში დანიშნულია დესპოტოვიჩი, რომელიც უწინ სერბიაში ემსახურებოდა. მის ხელქვეით სამი ათასი კაცია, რომელთა შორის მხოლოდ ნახევარია ხეირიანად აღჭურვილი. ინსურგენტები რომ კარგად იყვნენ დაიარაღებულნი, აჯანყებას დიდი მნიშვნელობა ექმნებოდა მომავალ ომში, მით უფრო რომ იგინი ჯარში გამოცდილნი არიან, ადვილად იტანენ ჯარის კაცის ყოფა-ცხოვრებას და თავ-გამოდებულნი არიან. ინსურგენტები მოუთმენლობით ელოდნენ თუ ან რუსეთი როდის გამოუცხადებს, ან ჩერნოგორია როდის აუტეხს ომს ოსმალეთსა და მით როდის მოგვეცემა შემთხვევა საქმით დავამტკიცოთო, რომ ჩვენს გულში არ ჩამქრალა ის გულადობის და ვაჟ-კაცობის ცეცხლი, რომელიც ჩვენთა მამაპაპებს უღვივოდათო.

— მაგრამ სლავიანების მდგომარეობა უფრო უარესს დღეს უნდა მოელოდეს, რადგანაც ომი გამოცხადებულია და ოსმალების რისხვას რასაკვირველია საზღვარი არ ექმნება. აი რას იწერება გაზეთი „France“ ომის გამოცხადების წინ: „მაჰმადიანები ისეთ ნაირად გაბრაზებულნი არიან, რომ იმ დღეისთვის, როდესაც ომი გამოცხადებული იქმნება და რუსის ჯარი პრუტს გადავა, ქრისტიანების ამოწყვეტას აპირობენ. ამის გამოისობით თვით სტამბოლში მცხოვრებნი ევროპიელები ისეთ ნაირად არიან დაშინებულნი, რომ დასდასად იპარებიან ქალაქიდგან. რაღა თქმა უნდა, რომ სხვა და სხვა სახელმწიფოებმა გამოსცეს ბრძანება, რომ დარდანელში სამხედრო ხომალდები უნდა იყვნენ მათთა ქვეშევრდომთა სიცოცხლისა და ქონების დასაცველად.

„ჩვენ ნამდვილად ვიცით, რომ ხალილ-შერიფ-ფაშამ*) უთხრა ჰერცოგ დეკაზს, (საფრანგეთის გარეშე საქმეთა მინისტრს) რომ ოსმალეთის ქრისტიანებს დიდი უბედურება მოელითო მეტადრე ბოლგარიაში, თუ რუსეთმა ომზე ხელი არ აიღო. რუსის მთავრობა თავის მხრით დარწმუნებულია, რომ ოსმალეთს მხოლოდ ერთი ღონისძიებაღა აქვს აიცილოს ომი თავიდგან, სახელდობრ: ეხლანდელი მთავრობა უნდა გამოსცვალოს და მის მაგიერად იმისთანა კაცები დააყენოს, რომელნიც მოურიგდებიან რუსეთს და

*) ოსმალეთის ელჩი საფრანგეთის წინაშე.

დაიცვენ ოსმალეთს ევროპის მზრუნველობისაგან. თუ ეს ცვლილება მოხდა, მაშინ მშვიდობიანობა უეჭველია. მაგრამ ინგლისის მთავრობა ამისთანა პირობის წინააღმდეგია“.

— ამ ბოლოს დროს, ოსმალეთს ძალიან აწუხებდნენ მირიდიტები. მგონია, რამდენიმე ცნობა ამ ხალხის შესახებ მეტი არ იქმნება. თუმცა მირიდიტები ალბანიელებათ ირიცხებიან, მაგრამ როგორც ენით, აგრეთვე გვარტომობით ძალიან განირჩევიან ერთმანეთისაგან. მირიდიტების ენა არც ერთს ევროპიელს ენას არ ემგზავსება. სარწმუნოებით კათოლიკები არიან და მათთა სამღვდელოს ყოველ წლივ დიდი შემწეობა (субсидія) ეძლევა თურმე ავსტრიისაგან. აი რას ამბობენ მასზედ თუ საიდგან წარმოსდგა სიტყვა „მირიდიტი“: როდესაც ხონთქრის მურადის III დროს სერბია წინააღუდგა ოსმალეთს, სოფრის მეომარმა ხალხმა თავისი კაცები გაუგზავნა ხონთქარს და მით შემწეობა მისცა აჯანყებული სერბია დაემორჩილებინა. ხონთქარმაც თურმე მადლობა გადუხადა და ეს ხალხი სამუდამოდ გაანთავისუფლა ყოველის გარდასახადისაგან. ამის გარდა ხონთქარმა ნება მისცა თვითონ ამოირჩიონ თავისი უფროსი, რომელსაც მირიდიტები კაპიტანს ანუ პრინცს უწოდებენ.

როდესაც ხალხმა შეიტყო ეს ხონთქრის განკარგულება, სიხარულით თურმე დაიძახა—„მირდიტ“ (ე. ი. მირ—კეთილი და დიტ—დღე). იმ დღეიდგან ამ ხალხის შთამომავლობას დაერქვა თურმე „მირდიტი“. მაგრამ ეს ხონთქრის წყალობა ვერაფრად მოხდენია მირიდიტებს, რადგანაც ეხლა აჯანყდნენ და ჩერნოგორიელებს მიუდგნენ.

—

ჩერნოგორია.—ერთი ნემეცური გაზეთი იწერება: „ამ ჟამად ჩერნოგორიის ჯარის რიცხვი 23,000-მდე ადის, რომელთა შორის 16,000 საკუთრივ ჩერნოგორიელია; 5,000 ჰერცოგოვინელი, 2000 ალბანიელი. ჩერნოგორიის მთავარს განზრახვა აქვს გამოიწვიოს 8000 კაცი მეორე რეზერვისა; იმედი აქვს, რომ კიდევ 2000 ჰერცოგოვინელი და 8000 მირიდიტი მოემხრობიან. ლაშქარი ძალიან კარგად არის შეჭურვილი ასე, რომ უკეთესი აღარ უნდა. ტყვია, თოფის წამალი და სხვა საომარი ნივთი ბლომად აქვსთ, სურსათი იმდენი აქვსთო, რომ წელიწად ნახევარს გასწვდებაო. ფულიც იმდენი არ შემოაკლდებათ. რაღა თქმა უნდა რომ ამჟამად ჩერნოგორიელები დიდს აღტაცებაში იქმნებიან და უფრო გამხნევდებიან. ყველა დარწმუნებულია, რომ ოსმალეთის დარღვევის დრო მოვიდაო.

—

რუმინია.—გაზეთი „France“ ამბობს, რომ როდესაც ომი ასტყდებაო, რუმინია ჯერ-ჯერობით არავითარ გადაწყვეტილ გზას არ დაადგება და ლოდინში იქმნებაო. „როგორც რომ რუსის ჯარი შემოვა რუმინიაში, მაშინვე მთავარი კარლო მოიწვევს ორთა პალატის წევრს და შეჰყრის პარლამენტს, რომელსაც წარუდგენს ცირკულიარს, სადაც მოხსენებული იქმნება თუ რა პოლიტიკას შეუდგა მთავრობა. შემდეგ ეს ცირკულიარი გაგზავნილ იქმნება უცხო სახელმწიფოთა წინაშე.“ „თუ ოსმალები გადავიდნენ მდ. დუნაის, რუმინიის ჯარი არა დაბრკოლებას არ მისცემს, მხოლოდ იმ პირობით კი, რომ ოსმალეთის ჯარმა არავითარი ვნება არ მოუტანოს რუმინიელების სიცოცხლეს და ქონებას“. ამას წინედ რუმინიის სამხედრო მინისტრმა განკარგულება გამოსცა, რომლის ძალითაც ფიცხლავ რეზერვები უნდა მოგროვდნენ. რუმინიის ჯარი დაიჭერს იმ ადგილებს, სადაც ომი არ იქმნება ატეხილი და მხოლოდ მაშინ გაერევა ბრძოლაში, როდესაც ერთი რომელიმე მებრძოლთაგანი რუმინელებისაკენ ხელს გაიწვდის. „თქმა აღარ უნდაო, ამბობს იგივე გაზეთი, რომ რუმინიის მთავრობის გული რუსეთისკენ არის მიზიდული“.

რუმინიას შეუძლიან გამოიყვანოს საომრად 100,000-ზე მეტი კაცი, ყველა ლაშქრის განყოფილება რომ ვიანგარიშოთ.

—

ავსტრი-ვენგრია.—ამას წინედ ხმა დავარდა, რომ ოსმალეთი ცდილობს აგები როგორმე ავსტრია მოიბიროს და თავისკენ მიიზიდოს. ამისათვის ოსმალეთი კითომ ჰერცოგოვინის ნაწილს დაჰპირებია ავსტრიას. აი რას იწერება პეშტიდამ *) ერთის ნემეცურის გაზეთის კორრესპონდენტი: „ოსმალეთის მთავრობამ ღენერალ კლაპკას **) რაღაც საქმე დაავალა ანდრაშისთან. ამ საქმის აღსრულების შემდეგ კლაპკა ნიცაში უნდა წასულიყო და მერე ისევ სტამბოლში დაბრუნებულიყო. მე შევიტყე რომ კლაპკას ანდრაში უნდა დაერწმუნებინა, რომ ოსმალეთის მთავრობას ფიქრშიაც არა აქვს ვენგერების ჯარი შეადგინოს, თუმცა იმედი კი აქვს, თუ დასჭირდა, 50,000 ვენგრიელებს მოაგროვებს საომრად გასაყვანად. ოსმალოს მარტო ეს უნდა ავსტრი-ვენგრიისაგან, რომ ავსტრი-ვენგრია გულით და თანაგრძნობით ოსმალეთისაკენ იყოს.

„თუმცა ოსმალეთმა უარ-ჰყო ავსტრიის წინადადება ჩერნოგორიასთან მორიგების შესახებ, ე. ი. ის წინადა-

*) პეშტი—ვენგრიის სატახტო ქალაქია.

**) კლაპკა—ვენგრიის ღენერალია, რომელიც ამას წინეთ სტამბოლში იყო.

დება, რომლის ძალითაც ჩერნოგორიის ადგილ-მდებარეობა უნდა გადიდებულიყო, მაგრამ ხონთქრის მთავრობა მაინც თანახმა არის დაუთმოს „ვენგრიის კოროლს" ის ნაწილი ჰერცოგოვინისა, რომელიც უფრო საჭიროა ავსტრო-ვენგრიისათვის დალმაციის უკეთ დასაცველათ. როგორ მიიღეს ეს წინადადება ვენაში, არა ვინ იცის. მე რო მკითხოთ, დარწმუნებული ვარ, რომ ანდრაშიმ უარ-ჰყო ეს წინადადება, რადგანაც მას სრულებით არა სურს სამთა იმპერიის ზავის ღალატი." აქ ტყუილად კი არ არის მოხსენებული „ვენგრიის კოროლი" და არა ავსტრო-ვენგრიის იმპერატორი. ვენგრიელების გულის წადილი ის არის, რომ როგორმე გადუდგნენ ავსტრიას და სრულებით თავისუფალი და დამოუკიდებელი სახელმწიფო დაარსონ. ისინი არას ფერს არა ზოგვენ და ყოველის შემთხვევით სარგებლობენ, რომ როგორმე აისრულონ თავისი სწადელი. ამიტომ ხელს უმართვენ ეხლა ოსმალეთს, რომ თავის დროზედ შემწეობას რასმეს გამორჩნენ. მეორის მხრით ოსმალეთიც ვენგრიას ეხმარება, რომ მეტი მომხრე მოიპოვოს მტრის განდევნისათვის. ამ ჟამად, როგორც ისმის, ავსტრია ოსმალეთის მოწინააღმდეგე პოლიტიკას დაიჭერსო. საკვირველიც არ არის: უმეტესი ნაწილი ავსტრო-ვენგრიის ხალხისა სლავიანები არიან, და თუ ავსტრიას ჰსურს სიყვარული მოიპოვოს თვის ქვევრდომთა შორის, ამ გზას უნდა დაადგეს. თორემ ვენგრიას რომ აჰყვეს, თავის საქმეს წაახდენს, რადგანაც ვენგრია დღეს თუ ხვალე ავსტრიას უკუ უდგება. ძალიან მტკიცე სიტყვის ხალხია ვენგრიის ხალხი, და იგი თავის დღეში შემთხვევას არ დაჰკარგავს თავისი წადილი აისრულოს.

საფრანგეთი.—საფრანგეთს მეტად არ უნდოდა ომი, მით უფრო რომ დარწმუნებული იყო მომავალი ომი მარტო რუსეთისა და ოსმალეთის შორის კი არ გათავდებაო, არამედ სხვა სახელმწიფოსაც თან ჩაიყოლიებსო, მაშასადამე გერმანიაც ისარგებლებს ამ შემთხვევით და ხელმეორედ აუტეხს ომს საფრანგეთს, რომ რაც 1870 წელს ვერ დაჰკლო მას, ეხლა გადუხადოს. ეს შიში ამიტომ კი არ აშალა საფრანგეთს, რომ თავის სუსტობას გრძნობდეს და გული დამარცხებას უთქვამდეს. სრულებით არა. საფრანგეთი რომ ღონე მიხდილი არ არის და ომში გერმანიას არ დაუვარდება, ამას გვიმტკიცებს პირველად ის უშველებელი სამხედრო ძალა, რომელიც ჩვენ წარსულ ნომერში მოვიხსენეთ, და მეორედ ის სიტყვა, რომელიც ამ დღეებში ღენერალ მოლტკეს წარმოუთქვამს რეიხსტაღში. მოლტკემა სთქვა, რომ საფრანგეთი მშვიდობიანობის დროსაც მზად არის ომისათვისაო, და ამის გამოისობით იმის დაკვალად უნდა ჩვენც მოვემზადნეთო. მოლტკემ ჰსთხოვა რეიხსტაღს, რომ მთავრობას ნება მიეცეს ისესხოს ამისათვის საჭირო ფული. მაშ საფრანგეთის შიშს სხვა რომელიმე მიზეზი და სათავე უნდა ჰქონდეს; თუ არ გარეგან მდგომარეობაში ეს მიზეზი შინაგან განწყობილებაში უნდა მოიპოვებოდეს.

მართლა და რესპუბლიკა მხოლოდ ეხლა მკვიდრდება და მხოლოდ ეხლა უშვებს ღრმად ფესვებს. სამერმისოდ საფრანგეთი აპირებდა საქვეყნოდ გამოეჩინა თავისი განახლება და აღდგენა სულით თუ ხორცით. მას უნდოდა ეჩვენებინა, რომ საფრანგეთში არამც თუ არ გამქრალა მაცხოვარი ნაპერწკალი, არამედ უფრო მომეტებულად გაძლიერდა და გაპრიალდა. უნდოდა ეჩვენებინა, რომ თუმცა საფრანგეთი დამარცხებულ იქმნა გერმანიის მიერ, მაგრამ მას მაინც კიდევ ყველაზედ მაღლა უჭირავს ის დროშა, რომელზედაც წარწერილია უკეთესი სიტყვა, უკეთესი აზრი და უკეთესი ღვაწლი კაცობრიობის ისტორიისა. მაგრამ ვინ იცის რას მოასწავებს მომავალი ომი? იქნება გარეგან მტერს შინაგანი რესპუბლიკის მტერიც მიუდგეს, რომელიც, როგორც მოგეხსენებათ, ბევრგვარი ჰყავს საფრანგეთს, და თუ მიუდგა შინი მტერი,—ავი დღე დაადგება საფრანგეთს. მაშინ ამოდენა შრომა და ღვაწლი ფუჭად ჩაივლის; მაშინ საფრანგეთს ხელმეორედ მოუნდება გაიაროს ის გზა, რომელზედაც ამ ჟამად დიდი ბიჯი აქვს გადადგმული. რასაკვირველია გერმანია რაც უნდა ეცადოს, საფრანგეთს მაინც სამუდამოდ ვერ მოუღებს ბოლოს. მაგრამ ისიც დიდი უბედურებაა, რომ სიკეთეს და ხალხის კეთილ-მდგომარეობას ერთხელ კიდევ გადუღობონ გზა და ერთხელ კიდევ გაუბან მახე.

აი რისა ეშინიან საფრანგეთს, თუ ომი სხვა სახელმწიფოებსაც გადაედვა.

ბოლოს დროს ისმის, რომ ეს შიში სრულებით უსაფუძვლოაო, რადგან ამ ჟამად გერმანიის შინაგანი მდგომარეობა იმისთანაა, რომ გერმანია ომს ვერ გაუბედავსო. გარდა სოციალ-დემოკრატების მოძრაობისა, სხვა მიდრეკილებაც არის, რომელიც ფესვს უჭრის გერმანიის ერთობას და ისევ აღრინდელ ცალ-ცალკედ დაყოფას ემუქრება. ამის გამოისობით გერმანია ცდილობს თურმე დააჯეროს საფრანგეთი, რომ მას ფიქრშიაც არა აქვს ომი. ღმერთმა ქნას!

—აბა საფრანგეთი ომს როგორ არ უნდა ერიდებოდეს, როდესაც რესპუბლიკა დღე-დღეზედ უფრო ვრცელდება, უფრო მეტს თანაგრძნობას პოულობს თავის ქვეყანაში და მით გული ულონდებათ სხვა და სხვა მონარხიელთა დასის კაცებს. ამას წინად დეპუტატთა პალატაში რამდენიმე ალაგი დაიცალა და ხელახლად გაიმართა არ-

ჩევანი, არჩევანის კენჭი რესპუბლიკელთა კანდიდატებს ამოუვიდათ. მონარხიელებმა ეხლა აღარ იციან რა ქნან, ხან რას აბრალებენ თავის დამარცხებას, ხან რას. ახლა იძახიან რომ საყოველთაო არჩევანის უფლება (suffrage universelle) საფრანგეთისათვის მავნებელიაო და მას ბოროტი შედეგი მოსდევსო. მაგრამ რადგანაც ამ არჩევნის უფლების გაუქმება შეუძლებელია ვიდრე რესპუბლიკა მკვიდრად არის, ამისათვის მონარხიელები ცდილობენ როგორმე თვითონ რესპუბლიკას მოუთხარონ ძირი. ისინი ყოველ ღონის ძიებას ხმარობენ აგები როგორმე ეხლანდელის სამინისტროს მეთავე, ჟიულ-სიმონი სამსახურიდგან გამოიყვანონ და შემდეგ თავისი მომხრე კაცები დასვან მინისტრების ადგილებზე. პირდაპირ მაკ-მაჰონსაცა სთხოვეს ჟიულ-სიმონი დაითხოვეო, მაგრამ რესპუბლიკის პრეზიდენტმა უარი უთხრა, რადგანაც კარგად იცის რომ ამ ჟამად რესპუბლიკელები ისე მტკიცედ არიან ხელი-ხელს გაყრილნი და ერთი ერთმანეთისათვის თავ-დადებულნი, რომ თუ რესპუბლიკის წინააღმდეგ მოიქცა, იგი ველარ ეღირსება 1880 წელს რესპუბლიკის პრეზიდენტობას. *)

—

ინგლისი. სწორედ გითხრათ, ვერაფერს ვერ გაიგებს ადამიანი ინგლისის პოლიტიკისას. ინგლისმა შეუთვალა გომარ-ფაშას რომელიც ოსმალოს სამსახურშია, რომ თუ რუსეთისა და ოსმალეთის შორის ომში მონაწილეობა მიიღო, მაშინ ინგლისის სამსახურიდგან გამორიცხული იქნებიო. გარდა ამისა ყველა ინგლისის აფიცრები, რომელნიც დროებით დათხოვნილნი იყვნენ, ხელმეორედ თავ-თავის ადგილს არიან მიწვეულნი. ეს ამბავი, რასაკვირველია, იმას ნიშნავს, რო ინგლისს, ჯერჯერობით მაინც, არა ჰსურს ომში მონაწილეობის მიღება. შემდეგ, ლონდონიდგან დეპეშა მოვიდა, რომელშიაც აი რა არის მოხსენებული: გუშინ ლორდთა პალატაში ლორდმა სტრატლედსმა რუსეთის მოქმედების შესახებ ჰსთქვაო, რომ ეხლა რუსეთის ევროპიის სურვილის წარმომადგენელი აღარ არისო. ლორდმა დერბიმ სთქვა, რომ ინგლისის მთავრობა არამც თუ არ ეთანხმება იმ აზრებს, რომელნიც გორჩაკოვის ცირკულიარში *) არიან მოხსენებულნი, არამედ უარ-ჰყოფს ყველა ამ ცირკულიარის საბუთსა და დასკვნასაო. რა არის ამ ცირკულიარში მოხსენებული ჯერ არ ვიცით; მაგრამ რაც უნდა იყოს, აქედამ ის გამოდის, რომ ინგლისი რუსეთისაკენ არ არის. და ამ ორპირს ქცევაში რომელი გამოიჩენს თავს, ამას შემდეგი გვიჩვენებს.

—

წვრილი ამბები. ხონთქარი აბდულ-ჰამიდი დუნაის ლაშქარში აპირებს წასვლას. იმას გამოუცხადებია თურმე თავის ჯარის წინაშე, რომ ან მოვკვდები, ან არა და სტამბოლს გამარჯვებული დავბრუნდებიო.

— ამბობენ ტყუილიაო, რომ ოსმალეთს ჰსურს სერბიის მშვიდობიანობა დაარღვიოსო.

— კიშინევში მოსულა ღენერალი ჩერნიაევი, რომელმაც სერბიის ომში ვერაფრად გამოიჩინა თავი. ამას წინედ ხმა დავარდა, რომ ჩერნიაევი რუმინიის ლაშქრის სარდლად დაინიშნებაო. ეხლა ამაზედ არა ისმის რა.

— ოსმალეთს რუსის მანიფესტის (ომის გამოცხადებისა) პასუხად ცირკულიარი გაუგზავნია უპირატესთა სახელმწიფოთათვის. ამ ცირკულიარში ოსმალეთი ამბობს, რომ ვერ გაგვიგიაო რუსეთი რისთვის ამხედრდა ჩვენზედაო და პარიჟის შეკრულობის ძალით სთხოვს უპირატესთა სახელმწიფოებს შუამდგომლობა იკისრონ.

— ჩერნოგორიის მთავარს ნიკოლოზს უთქვამს თურმე, რომ სულის დალევამდე ჩემის ქვეყნისათვის ვიბრძოლებო.

— ამერიკის შეერთებულთა შტატების მთავრობამ ბრძანება გასცა, რათა უფრო განაძლიერონ თავის ზღვის მხედრობა, რომელსაც სტამბოლისაკენ უპირობს გაგზავნა.

საქართველოს რევოლიუციის მუზეუმი
МУЗЕЙ РЕВОЛЮЦИИ ГРУЗИИ

თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსნი.

I.

სახე შენი მემახევა, მებადა,
სრულ გამძარცვა რაცღა ცნობა მებადა
პატიმრობას მიმცა დაუსრულებელს
მღერად ოხვრა, ლხინად გლოვა მებადა.

მე მოგმართე შენ მკურნალად დანაგულს,
შენ წამლის წილ მეის მომაპყარ დანა გულს,
ზილფნი ჭრექვით უარის-თქმის მსახენი
მიჩვენებდენ ბალახშის-კარს დანაგულს.

გული ჩემი მუჯამარი ახალი
სურვილს აგმევს სიყვარულის, ახ! ალი,

---

*) მაკ-მაჰონი 1880 წლამდე არის რესპუბლიკის პრეზიდენტად ამორჩეული.

*) ეს ცირკულიარი უთუოდ ომის გამოცხადების თაობაზედ არის გაგზავნილი.

არ ვიკვირვო, მაშა რა ვჰყო ბედ-კრულმან?
იგი გტრფობდა, შენ მასწვილი ახალი.

რა მეხშირა შენთა ისართ მალება,
მეტმან ცრემლმან ლაჟვარდის-ფერ მალება,
გლახ პყრობილი ამას ვაებს, ვალალებს
ვერ განერა, ესრედ ვითაც მალ ება.

II.

ჰსძგერს გლახ-გული, საყვარელო, მლოდე შენი უწყლავს თმენას,
ჰსცემს სურვილის წამთა ხშირად, მარამ აგრძნოს ვისსა სმენას?
გზის გუშაგად მდგომარესა ხან აჩრდილნი მაცთუნებენ,
ხან ფოთოლნი შერხეულნი შრიალითა მცემენ ზრზენას;
ზოგჯერ ღამის სიწყვდიადე მომაჩვენებს გიშრის თმასა,
ზოგჯერ ცისა გაელვება ბროლის ფიცრით შუქთა ფენას.
თვით ნიავთა ნელი ქროლაც წარმომიდგენს სუნთქვას ტკბილსა,
რომელიცა ცეცხლმოდებულს ლალით გამომშერდა ლხენას.
მახსოვს ოდეს ტრფობის წინად შეიწირე სული ჩემი,
აბა ბაგით შენსა ბალახშს გარდმოვიდა... ჰმადლა ზენას!..
იგი ამად არ გემსხვერპლა რომე მომკლა მოშორვებით...
კავშირ ექმნა ორთა გვამთა ცხოვრებისა ერთად დენას!...
ნუ თუ დაჰკგმო შენსა პყრობილს თვისთა გრძნობათ ლაღად მოთქმა?!
რა ვჰყო, ენა აშიკისა არ ჰგავს სხვასა გრილთა ენას.

პროვინციალური წერილები

წერილი მეორე.

გლეხი და ვაჭრები.—საზოგადო სასწორი.—ტყუილ-გაკოტრებულის ვაჭრების ჩარჩობა.—გლეხზედ საყვედური.—ხარაზხანის ბირჟა.—მეფაიტონეები.

ჩვენი გლეხობა, როგორც მოგეხსენებათ მკითხველო, მიწის ნაწარმოებით სცხოვრობს. ყოვლისფერს გადასახადს იმის საშუალობით იხდის; არ გაჰყიდოს ეს ნაწარმოები, არ გადასცვალოს მარილზედ, ფართალზედ და სხვ., შიმშილ-წყურვილით სული ამოსძვრება. გაჰყიდის და შრომას არავინ უფასებს, პირიქით ატყუებენ. ქვეყნის მაცხოვრებელთ, გამომკვებელთ გამოსაკვებნი—თუ შეიძლება ასრე ვსთქვათ—სხვას ნურას ვიტყვით, არცკი უმადლიან, ე. ი. მარილიან სიტყვასაც არ აგონებენ.—ქალაქის მცხოვრებლებს კიდევ ისრე ვერ მოატყუებენ, როგორც სოფლიდგან შემოსულებს, ამიტომ რომ ამათ ცოტად თუ ბევრად გაგებული აქვთ ვაჭრების პატიოსნება. რა ჰქნას საწყალმა გლეხმა? ყველგან და ყველასაგან ამას ხვდება რჯინის მათრახი, რომლის დაღიც საფლავამდინ არ ანებებს თავს. აი, ხედავთ, მოდის საცოდავათ წელში მოკაკული გლეხი ხურჯინით მხარზედ; მოაქვს ცოტა რამ გასასყიდი გორში. მისი დამწვარ-დადაგული შეხედულობა: კანჭ შეგლეჯილი და ეკლისაგან დაკაწრული გაზები, მეტის მუშაობით გაფიჩხებული და დამსკდარი ხელები, დაბინდული, ზარმაცულად გამომხედი თვალები—ყველა ეს ერთად არა რამე, იოტის ტოლას მაინც თანაგრძნობას არ აღძრავს გულ-ქვა ვაჭრებ-სომხებში. პირიქით მოუყვებიან დაცინვას, თავში ცემას, ხან კი დაქუცობას, რომ რა არის ეგები როგორმე იაფად დასტყუონ გასასყიდი რამე და ან დამპალ ფართალში გაუცვალონ. თუ საზოგადო სასწორზედ ჩაიტანს სიმინდს, ქერს და სხვ., იქაც ხვდებათ ღვიძლი ძმა დაუნდობლობისა.

გორის საზოგადო სასწორზედ სოფლის გლეხობას ყოველივე საჭირო საქონელი შემოაქვს, რასაც კი ენა და პირი იტყვის. ეს ადგილი არის ყოველ დილით გადამდგარის ვაჭრებით სავსე, იმ ვაჭრებით, რომელთაც ჯიბე გაუტენიათ ტყუილის გაკოტრებით, ან გული მოუსუქებიათ ფულებით, ან მოსწყენიათ ფართალ-ფურთალის სყიდვა-გასყიდვა და სხვა მოსახვეჭ გზას შესდგომიან. იტყვის კაცი, ამ სვავებს რა უნდათ, რად ეცილებიან ღარიბებს, რომ იაფად იყიდონ რამე? ხომ ამ სვავებს წლის სარჩო, ყოველივე სანოვაგე სახლში აქვთ და რაღად უშლიან ხელს საცოდავებს? ამ ადამიანის ტყავებს გესლიანი სისხლი არ ასვენებთ, საფლავშიაც რომ ჩასძახონ: ადექ, სული ამოჰხუთე ვისმესო, იქაც კი შეინძრევიან.—შემოვა თუ არა რამე სასწორზედ, მაშინვე ესენი მისცვივიან გლეხებს, შეევაჭრებიან, დაუწყობენ ჩარჩობას, დაუფოლებენ საქონელს, ჩააცივდებიან ცხენის ბუზივით, რომ იაფად დასცინცლონ. ქერს, სიმინდს, ლობიოს—ერთის სიტყვით, ყოველ ხორბლეულს ხელიდგან არ გაუშვებენ, აგროვებენ ბლომად სარდაფებში და მერმე ერთბაშად მამასისხლად ჰყიდიან. დებულებისა და ჩვეულების ძალით კი ნება არა ვისა აქვს სყიდვისა, უკეთუ სახლში საზრდო უკვე შეტანილი აქვს.—ჰხედავთ მოდის საცოდავი ქვრივ-ოხერი, ჩადრში ამოსუსული სდგას, და რომ არავინ დაცლის ყიდვას, წავა გულ ჩათუთქული სახლში.

გაძღა ქეთხუდობა ტყუილის ლაპარაკით, ჩაიგდო ხელში იაფად სისხლის ოფლით მონაღვაწი გლეხისა, დაბრუნდა სახლში, გზაზედ შეხვდება თვისივე ჯიშის კაცი და შეებმით ამგვარი ლაპარაკი: „ოო, პეტრუზ, საით

ყოფილხარ, რაეში გივაჭრია?" ეუბნება სერგუშა.—ბევრი არაფერი, ერთი ათიოდ კოდი სიმინდი ვიყიდე. ამბობენ კი ფასს დაიჭერსო. რა ვქნა, ჩემო სერგო, ცხოვრება გაძნელდა, თუ ესრე არ ვიფოროფოტე არ იქნება, თავს არ მოვა.... ერთი კვარაული გააქვს, თუ რა ნაირ გაცუდლუტდა გლეხ-კაცობა: ყბები გვერდზედ მამიქცია." ჰყო, თუ იაფად მიირთმევთ, გაუმაძღარო წურბელებო, მაშინ გაპატენებულან გლეხები, თუ არა და გაოსტატებულან?—ნუ გეშინიანთ, მაინც თქვენ ვერ მოგივლენ ოხტში, ბევრი ხანი გაივლის, მაგრამ თქვენც კი მოგივათ დრო „უტეხ ტყეში გლიჯინისა."

ისადილებენ, წაიძინებენ და გამოისეირნებენ შუა ბაზრისკენ. აქ აქვთ ერთი ადგილი ამოჩემებული. ყოველი ქეთხუდა ვალდებულად რაცხს თავის თავს, რომ უთუოდ ამ „ბირჟაზედ" გავიდეს, რომელსაც მე ხ ა რ ა ზ ხ ა ნ ი ს ბ ი რ ჟ ა ს დავარქმევ, რადგანაც შუა დახურულ ბაზრიდგან ჯვარედინად ჩადის ქუჩა, რომლის ორთავ მხარეზედ ხარაზები სხედან. *) შეიკრიბებიან, მოჰყვებიან და ამ მთისას, იმ მთისას, ჭორიკანობენ დედა-კაცებივით, ჰკილავენ ხალხს. ჩურჩული არ გამოეპარებათ ქალაქისა, რომ ამათ არ იცოდნენ: „გაიგე იმის ქალს რა უქნია? წუხელის აფიცრებს თურმე დასდევდა!?"—„ეგ რა არის, აი, „ისემიაანთ" ქალს ბუში გაუგდია!"—უფრო საკვირველი არ გაიგონე: წუხელის მეფაიტონეს ქალი მოუტაცნია. გაიგე რა ამბავია! სწორედ შამილობაა! აი, შეარცხვინათ ღმერთმა!" ამ გვარს ლაპარაკს ბევრს გაიგონებთ მკითხველო, ხედამთ როგორ მცხარედ სჯიან პატიოსნებაზედ, ზნეობაზედ, როგორ დაიცინებიან ამან ეს ცუდი ჩაიდინა და იმან ესაო. რა ძნელია ეს ოხერი, რომ კაცი თავის თვალში ტივის ხეს ვერა ხედავს. ესენი არ იყვნენ ამავე დილით, რომ ტვინსა სწოვდნენ გლეხობას, ეგენი არ იყვნენ დილიდგან ბირჟაზედ გამოსვლამდინ მატყუარობდნენ?

ჩვენებური მეფაიტონეები, რომ საშიში ხალხია—ამაში ეჭვი არ არის. რა კი მობინდდება, ქალი მარტოკა, ბავშვის სინაზარა, ვერ ჩაჯდება ფაეტონში. მეფაიტონე მაშინვე ქალაქს გარედ რომელიმე მოშორებულ დუქანში ამოაყოფინებს თავს საცოდავს მსხვერპლს და მიუგდებს პაჯარნებს. ერთმა ამ გვარმა მაგალითმა დაგვიმტკიცა ეს ცხადად. ქალაქის კლუბში, საღამოთი, იყო რეპეტიცია კომედიისა „ქმარი ხუთის ცოლისა." რომ გათავებულა რეპეტიცია, ერთი ხნიანი ქალი ჩამოსულა, შალში გახვეული, დაუჭერია ფაიტონი შინ წასასვლელად. მეფაიტონეს ჰგონებია, რომ უთუოდ ყმაწვილი ქალი მომქმედთა პირთაგანი არისო და გაუქანებია ქალაქს გარედ. გადმოუსვამს რა დუქანში და შეუხედნია სახეზედ, მაშინვე უნებებია თავი ქალისთვის ფაიტონიანათ და მოუქუსლნია. მედუქნემა მიიყვანა ქალი ბინაზედ. წარმოიდგინეთ, მეფაიტონე ვერ იპოვეს. განა ვერ იპოვნიდნენ? ფაეტონი ხელში არ ჰქონდათ? მედუქნეს ვერ აპოვნინებდნენ? ფაიტონი ხომ ამის ხელში იყო? მედუქნეს შეუტიეს, ერთი დღით შეამწყვდიეს ჯურღმულში და მასუკან თურმე დიდი სასჯელი მისცეს. არც ამისთანა სასჯელი უნდა. ერთიც ვნახოთ ვერ აეტანა, მერე?... იცი, მკითხველო, რა საშინელი სასჯელი მისცეს? ლამის ენამ ვერ გამოსთქვას.... ა რ ა ფ ე რ ი!!!... რა უშავს, რა უშავს!

ყმაწვილი, ქალწული ქალი, რომ წაეყვანათ, უნამუსობა ექმნათ, სამუდამოდ სახელი გასტეხიათ, მაშინ რაღას იქმოდნენ, მკითხავს მკითხველი. ეე, შე დალოცვილო! რა დაგემართა! რით ვერ მიხვდით. თქვენ ნუ მომიკვდებით, მგონია აქაც... „არაფერით" დასჯიდნენ... რა უშავს, რა უშავს!

წაკოლა —ც.

ოსმალოს საქართველო

სახელოვანის თამარ მეფის შემდეგ მთელის ექვსასის წლის განმავალობაში აუარებელმა მტრის შემოსევამ დაასუსტა ჩვენი შინაგანი ერთობა, ერთმთავრობა და დაჰყო საქართველო ნაწილ-ნაწილად. ჩვენი დამდაბლება, ჩვენი მიწასთან გასწორება, ჩვენი ქლევა ამ დაყობიდამ დაიწყო. ჩვენ ერთის დიდის ოჯახის შვილნი, ერთის სისხლისა და ხორცისანი, ურთიერთის ძმები განვშორდით ერთმანეთსა და ეს მშვენიერი საქართველო, ერთობით ძლიერი, დაირღვა, დასუსტდა. შევიქენით ურთიერთის მოპირდაპირედ, ძმები ერთმანეთის მტრად გადავიქეცით, ვქიშპობდით, ძმა ძმასა ვხოცდით და ამაში დაილია კიდეც ძლიერი სული საქართველოსი. დაიყო საქართველო სამეფოდ (ქართლი, კახეთი, იმერეთი) და სამთავროებად (სათაბაგო, ოდიშ-ლეჩხუმი ანუ სამეგრელო, გურია, სვანეთი და აფხაზეთი.) იმოდენა ღვაწლი მამა-პაპათა საქართველოს ნაწილების შეერთებისათვის, იმოდენა სისხლი, ვახტანგ გორგასლანიდამ დავით აღმაშენებლამდე დაღვრილი ქართველთა ერთობისათვის და დასასრულ თვით ამ ერთობის დამკვიდრება ჩვენის სასიქადულო თამარ მეფისაგან,—ეს დიდი შრომა და ღვაწლი ისტორიული გაუქმდა და გაუქარწყლდა საქართველოს

---

*) ეს „ხარაზხანის ბირჟაა" ღირსია ყურადღებისა, მაგრამ აქ იმაზედ ბევრს არას ვიტყვი და შემდეგში წარმოვუდგენ მკითხველს უფრო ვრცლად ამის სახეს.

ერსა უწყალო ბედის ბრუნვითა. წარსულს საუკუნემდე ვიყავით ესე ერთმანეთს მოშორებულნი. ხოლო ამ დროდამ იწყობა ხელახლად ღვაწლი და მეცადინეობა დარღვეულთა ნაწილთა შეერთებისათვის. ქართლ-კახეთი შეერთდა მეფე ერეკლე II დროს. იმერეთსაც სურდა შემოერთება და სთხოვდა მეფეს ერეკლეს იმერეთის სამეფოის მიღებას, მაგრამ მეფე ერეკლემ უარ-ჰყო თხოვნა იგი, „ჩემს შვილს როგორ გამოვწირავო". მაინც და მაინც შეჰსდგა შეკრულობის კავშირი მეფეთ-მეფის საქართველოისა, ესე იგი, ქართლ-კახეთისა, იმერთა მეფისა, და მთავართა ოდიშ-ლეჩხუმ-სამეგრელოსი და გურიისა. ეს კავშირი იყო მტრისაგან საერთოდ დაცვისათვის, ანუ მტერზედ საერთოდ ამხედრებისათვის.*)

ამ ბოლოს ჟამს ბედი სხვა ფრივ დატრიალდა და ამ ჟამად საქართველოს ვხედავთ ორად გაყოფილს რუსეთისა და ოსმალოს შორის.

რუსეთს უჭირავს ძველი ქართლ-კახეთის სამეფო, საათაბაგოს ნაწილი (ახალციხის და ახალქალაქის მაზრები), იმერეთის სამეფო, ოდიშ-ლეჩხუმ-სამეგრელოსი, სვანეთისა, აფხაზეთის სამთავრონი და ნაწილი გურიის სამთავროსი. ესენი შეადგენენ ტფილისის და ქუთაისის გუბერნიებს და სოხუმის სამხედრო განყოფილებასა.

ოსმალეთს უჭირავს გურიის სამთავროს და საათაბაგოს ნაწილები: ქობულეთი, აჭარა, შავშეთი, ერუშეთი, ლივანი (ძველი ლიგანი) და ჭანეთი, ანუ ლაზისტანი. ეს ნაწილები ამ ჟამად ერთს სანჯახს შეადგენენ და ჰქვიან ლაზისტანის სანჯახი.

ოსმალოს საქართველო მდებარეობს შავის ზღვის პირად, დაიწყობა საცა ჩოლოქი მდინარე ზღვას ერთვის და ვრცელდება ტრაპიზონამდე თითქმის ორასს ვერსტამდე, ხოლო ჩოლოქი შესართავიდამ გურიის, ახალციხის და ახალქალაქის მაზრათა საზღვრებზე განზიდულია ას სამოც ვერსტამდე.

გურიის მიჯნაზე ქობულეთია, მისის ქალაქით ბათუმით; ამის სამხრედ ახალციხის მაზრის მოსამზღვრედ ზედა და ქვედა აჭარაა; ამის სამხრედ ახალქალაქის მაზრის მოსამზღვრედ ერუშეთია. აჭარას სამხრეთ და ერუშეთის დასავლედ შავშეთია, აჭარასა და შავშეთის დასავლეთს ლივანაა (ძველი ლიგანი), ლივანის დასავლეთ ჭანეთი, ანუ ლაზისტანი.

ოსმალოს საქართველოს, რომელიც ზემოთ მოვიხსენიეთ, თითქმის ამოდენა ადგილი უჭირავს, რამოდენაც ქართლ-კახეთსა. ადგილი მდებარეობა მთიანია ასე, რომ ვაკე მინდვრები ქართლისა და სამეგრელოსავით ფართო აქ ვერ მოიპოვება. უფრო ვიწრო მინდვრები ჭოროხის გაღმა-გამოღმაა და აგრეთვე ჭანეთშიაც. უმთავრესი მთები არიან ჭანეთისა, ანუ პონტოსი, რომელნიც ბათუმს იქით დასავლეთიდ იწყება, მიდის შავის ზღვის დასწვრივ, ზღვისა და ჭოროხის შორის და ტრაპიზონს იქით გადადის.

მერე აჭარის და ახალციხის მთა, რომელიც გურიასა და ახალციხის მაზრისა და აჭარის საზღვარზეა. ამის სამხრეთ ერუშეთსა და შავშეთს შუა არსიანის მთა მისდევს. ჭანეთის ანუ პონტოს მთის უდიდესი წვერი თითქმის სამის ვერსტის სიმაღლისაა. ეს მთები ყოველ მხრივ სერ-სერად და ქედ-ქედათ არიან დაყოფილნი, ამის გამო მთელ ოსმალოს საქართველოს იმ გვარივე სანახაობა აქვს, როგორც ზემო იმერეთს, ანუ ქსნის და არაგვის ხეობასა.

ოსმალოს საქართველო წყლებით მდიდარია. უმთავრესი მდინარენი არიან ჭოროხი, რომელიც ორას ორმოცდა ათ (250) ვერსტზე მიმდინარეობს ზღვის ჩასართავამდის ჭოროხის ხეობაზე, ზოგან ეს წყალი ნავთ მატარებელია. მეორე არის მტკვარი, რომელიც მომდინარეობს 150 ვერსტს და ჩამოუდის ქალაქ არტაანს. არიან კიდევ მდინარენი ფოცხოვი, აჭარის წყალი და გურიის საზღვარზე ჩოლოქი, და სხვა მრავალი წვრილი წყლები. ეს წყლის სიუხვე და აგრეთვე შავის ზღვის სიახლოვე დიდა მიწას და მთებს ნაყოფიერ ადგილათა ხდის და როგორც იტყვიან ქვაზედაც კი ხე ხარობს. როგორც გურია და არაგვის ხეობაა მწვანით შემოსილი, აგრეთვე ეს ადგილები მშვენიერის მდიდარის მცენარეობით აღყვავებულია და ყოველი მცენარე, რომელიც ქართლ-კახეთ-იმერეთშია, იქაც მოდის. ამას გარდა ხარობს ზეთის ხილი, ლიმონი და ფორთოხალი, რომელიც ჩვენში იქიდამ მოაქვთ.

უპირველესი სარჩო ხალხისა სიმინდი, ღომი, ქერი და ხორბალია. შესანიშნავია ერთი გარემოება, რომ ჭანეთში მინდვრის მუშაობაზე დედაკაცია და მამაკაცი კი ვაჭრობს. სულადის მოყვანის გარდა აქაური მცხოვრებნი საქონლის და პირუტყვის მოშენებას მისდევენ, ძროხის ცხენის, ცხვარისა და თხის შენახვა იციან. მოჰყავთ თამბაქო და ზეთის ხილი. საერთოდ ხალხი ფრიად შრომის მოყვარეა. ზღვის პირას მცხოვრებელნი უფრო ვაჭრობას მისდევენ, თავისი საკუთარი ნავები და გემები აქვთ და სხვა და სხვა მოსავალი სავაჭროთ მიაქვთ სტამბოლს და მარსელს.—ზღვის პირს მოშორებულნი ხეობათა მცხოვრებელნი ხვნა თესვაზე და საქონლის მოშენებაზე არიან. ჭანები ძალიან მოვაჭრენი არიან, შორს დადიან. ხელოსნობაც იციან, ასე რომ ხუროები იმათგან ბევრნი გამოდიან, გურიას იმერეთს და თვით ქართლს.

*) იხილე „ცისკარი" გიორგი XIII, პლატონ იოსელიანისა.

იქაურ ცხოვრების მოთხოვნილების დაგვარად, ხალხს გამასყოფელი სარჩო მოსდის. ოჯახობა და სახლ-კარი კარგად და ფაქიზად მოწყობილი აქვთ. იქ უ-ფილს კაცს უკვირს იმათი სისუფთავე და სიფაქიზე. შენობა ადგილისა დაგვარად ზოგან ქვითკირისაა, ზოგან ხისა. ქვითკირისა შინადგან გალესილია. მთელი ეს ქვე-ყანა მოფენილია ძველის მეფეების ციხეებითა და ეკლე-სიებითა.

უმთავრესი ქალაქები საქართველოს ოსმალეთისანი არიან, ბათუმი ზღვის პირას, მთელი შავი ზღვის ნაპი-რების ნავთსაყუდელთა შორის უკეთესი ადგილია. მეო-რე უმთავრესი ქალაქი სანჯახის შუა ადგილას ჭოროხზე ართვინია, რომელშიაც სცხოვრებს 15,000 სული, ამათში უმეტესი ნაწილი ქართველია, სხვანი სომეხი და ოსმალონი არიან. ამათ გარდა სხვა ბევრი პატარა ქალა-ქები და დაბებია.

საერთოდ მთელი ოსმალოს საქართველო მცხოვ-რებლებით მჭიდროთ არის დასახლებული ასე, რომ ზოგ-ნი ჰგონებენ ნახევარ მილიონს სულს და ზოგნი ჭანეთით ერთ მილიონ სულამდინ ჰსთვლიან, ესე იგი თითქმის იმოდენა ხალხსა სთვლიან რაც ქართლ-კახეთ-იმერეთში მცხოვრებელია. მარტო ქვედა და ზედა აჭარაში მცხოვ-რებელთ სთვლიან 200 დგან 300 ათასამდე, რომელთაგან 60,000 მესროლი მეთოფე გამოდიოდა თურმე.

მთელი ოსმალოს საქართველო დასახლებულია უმე-ტესად ქართველებით და ჭანებით. ძალიან ცოტ-ცოტად არიან აქა იქ გაფანტულნი სომეხნი, ბერძენნი, ოსმალო-ნი და ჩერქეზნი. ამათი რიცხვი ხუთი ათას კომლზედ მეტი არ არის.

ქართველები ლაპარაკობენ ქართულად და ჭანები მეგრულად, მაგრამ საერთოდ გავრცელებულია ქართული ენა, რადგანაც ჭანებს დიდი მისვლა-მოსვლა აქვთ, რო-გორც აჭარისაკენ, აგრეთვე გურიას, ქართლს და თვით ტფი-ლისშიაც. ერთობა სისხლისა დღევანდლამდე ახსოვთ. იციან, რომ ისინი ქართველის ტომისანი არიან, ერთ დროს სა-ქართველოს სამეფოსთან შეერთებულნი იყვნენ და ვახ-ტანგ გორგასლანს, დავით აღმაშენებელს, თამარ მეფეს და თვით მეფე ერეკლესაც იგონებენ, თუმცა ამ უკანას-კნელის მეფის დროს იგინი ჩვენგან განშორებულნი იყვნენ.

ჩვეულება, ხალხის რწმუნება, ყოფა-ცხოვრება იგი-ვეა რაც ქართლ-კახეთში. ძველი ეკლესიების პატივის ცემა, და დღესასწაულის გადახდა, სამღვთოს შეწირვა ისევე დარჩენილა, რაც აქეთ არის. სარწმუნოებით ისინი მაჰმადიანები არიან, მაგრამ ჩვეულებით ხასიათით და ენით დღესაც ქართველნი არიან თითქმის ყოველსფერში.

ქართული ენა თითქმის შეუცვლელი აქვთ, შინაუ-რობაში დღესაც დიდი და პატარა სულ ქართულს ლა-პარაკობს, მიწერ-მოწერაშიაც ერთმანეთში ქართულს ხმარობენ. რომ ქართული ენა თითქმის შეუცვლელია ოსმალოს საქართველოში, ამის დასამტკიცებლად მოგვ-ყავს აქ სოლადას ლექსი, რომელსაც აჭარაში ყველგან სამღერალათა აქვთ და რომელიც საქართველოს ყოველ კუთხეში იმერეთში და თუ ქართლ-კახეთში, ხევსურეთში და სხვაგან, საკვირველად მოფენილი და გავრცელებულია. ეს ლექსი ქართლ-კახეთის კილოთია აქამომდე და-ბეჭდილი სხვათა შორის „დედა ენაში“ და აქ ვბეჭდავთ ნამდვილის აჭარულის კილოთი. *)

სოლადას ლექსი

სოლადა სტამბოლს წავიდა თავის სიმამრის ბარზეა,
რვა დღე და ღამე იარა, ჩავდა ხონთქარის კარზეა.
რაცალა ბედმა უსაქმა, ვეზირი დახვდა კარზეა.
სოლადა კოცნის კალთასა, ვეზირი კოცნის თავზეა.
— ჩვენცა ერთი არაბი გვყავს, გათქმული გურჯისტანზეა.
შენ თუ იმას ეჯირითო, თულებ 1) დაგადგამ თავზეა.
ფაშობას შენ გაჩუქამ იმ ახალციხის კარზეა.
სეისები 2) გამოცვივდნენ: რა გადასდება თავზეა?
— სეისებო ნუ გეშინჲას, 3) ცხენი მომგვარეთ კარზეა.
ჭოუშვეს და გამოუყვანეს, ნაბამი შვიდსა ჯაჭვზეა.
ხუთსა სეისსა უჭირავს, ვერ იმაგრებენ გზაზეა.
გეჲარა და გამჲარა იმ ჯირით-მეიდანზეა;
შავარდნულებ შამოკივლა, ხონთქარი დასძრა ტანზეა.
არაბი მოდის-მოკივის, ვით ნიავქარი მთაზეა;
სამი ჯირითი უძევს იმ გაშავებულ მკლავზეა,
სამსავ სოლადას აცდინის, რა გადახდება თავზეა.
— აბა გემქიც სოლადა, მოგყვე უღურის 4) ვალზეა.
ერთი ჯირითი ესროლა, არ წეიკარა ტანზეა,
მეორეც რომ გაისროლა, მოხჳდა ცალ აბჯანდაზეა.
ცალჲ აბჯანდა შეაწყვიტა, გადგა ცალ აბჯანდაზეა.
რას შჳრები ოხერო მკლავო, თვალი მეჭირა სხვაზეა!
— აბა მობრუნდი, არაბო! მოგყვე ღჳთის სამართალზეა.
ერთი ასეთი დაჰკივლა, ფერი უცვალა ტანზეა;
ცხენი ცხენზე შეაჯდინა, ჯირითი დაკრა ბეჭზეა.
არაბი ძირს გადმოვარდა, სული არ დაჰყვა ტანზეა!

---

*) დაწერილია ქვედა-აჭარის სოფლის მერისის მცხოვ-რებლის სიტყვით.

1) თული, ჯიღა, ფაშის ნიშანი თავზე დასადგმელი.
2) სეისი—მეჯინიბე.
3) გეშინჲა—უნდა წაიკითხებოდეს როგორც გეშინია.
4) უღური—ბედი.

მოლიები, ხოჯიები ქითაბსა 5) ბერტყენ თავზეა.
ქთამ-მითაბი ქარს არ იქს, ქურქი წაბურეთ თავზეა.
სოლდასას შეეშინა, პაპუცებს ჭურიდა გზაზეა.
შენ სოლდადა ნუ გეშინჲა, თუღებ დაგადგამ თავზეა.
ფაშიობას შენ გაჩუქამ იმ ახალციხის კარზეა.
— მურად-მურადის 6) ჭირიმე, კარგა ისაქმე გზაზეა,
საცადა მიგიყვან თემსა, ქილიკით 7) დაგიდგამ ქერსა.
აზრუმის ფორბას 8) მოგცემ, საპნითა დაგბან ფერხსა,
ყოვლისა ვასტის 9) ლოცვაზედ შენ შეგახვეწებ ღმერთსა·

ზოგიერთი რამ

ჩვენ ისტორიაზე, არხეოლოგიაზე, ყოფა-ცხოვრებაზე და სხ.

I.

ათონის მთიდამ მოტანილის ძველის წიგნის გამო.

ამას წინად ათონის მთიდამ მოვიდა ერთი ქართველი ბერი, სახელად ბენედიკტე. ბენედიკტემ გვიამბო, თუ რა მდგომარეობაშია ახლა ძველი ქართველების მონასტერი ათონის მთაზე, სადაც ამ ჟამად იღწვიან 15—20 ბერი ქართველთაგანნი, უფრო იმერეთიდამ გასულნი. ივერიის ანუ ქართველების მონასტერს ძველადვე პორტაიტის მონასტერს უწოდებენ. ამ მონასტრისათვის საქართველოს მეფეებს და კერძო პირთ მრავალი განძი და უძრავი მამული უძღვნიათ. მეათე საუკუნიდამ დაწყობილი ვიდრე ჩვენ დრომდე ქართველნი ბერნი შეუწყვეტელად მოღვაწეობდნენ ამ მონასტერში, სადაც სამღვთო და საეკლესიო წიგნების ნათარგმნი ბერძნულით ქართულს ენაზე და აქამომდე დაცულია შესანიშნავი ქართული ბიბლიოტეკა. ახლა ეს მონასტერი სრულებით დახშულია თურმე ქართველებისათვის. ბერძნის ბერები ქართველ ბერებს მონასტერში აღარ უშვებენ. ამის გამო მამა ბენედიკტეს თაოსნობით იქაურ ჩვენ ბერებს ივერიის მონასტრის მახლობლად უყიდნიათ პატარა ადგილი, სადაც აღუშენებიათ ახალი მონასტერი და სადგომი სენაკები.

ბენედიკტემ გვიჩვენა მისგანვე ათონიდამ მოტანილი ძველი ეტრატზე ნაწერი წიგნი. მხოლოდ ეს ერთადერთი წიგნი როგორღაც შემთხვევით გამოუტანიათ ჩვენ ბერებს პორტაიტის მონასტრის ბიბლიოტეკიდამ. აქ შესვლა იმათთვის ისეა აკრძალული, როგორც მონასტერში. წიგნი არის დაწერილი სხვა და სხვა ხუცურის ხელით და ადვილად საკითხი. ამ წიგნს ჩვენ განსაკუთრებითი ყურადღება მივაქციეთ იმისთვის, რომ მომატებულად ის დაწერილია გიორგი მთაწმინდელისაგნ, რომელსაც ჩვენ ვწამებთ თარგმანს სახარებისას ანუ როგორც უწინ იტყოდნენ, ოთხ-თავისას. ერთის სიტყვით ის ეკუთნის მეთერთმეტე საუკუნეს და შეიცავს: 1) იოანე დიდის და წმინდა ექვთიმეს ცხოვრების გარდმოცემას, იოანე მთაწმინდელისაგან შედგენილს და გადაწერილს. აქ არის ნაამბობი, ვინ იყვნენ იოანე და ექვთიმე, ვინ იყო თორნიკე და რა სამსახური გაუწია ამან საბერძნეთს განდგომილის სკლეროსის დამარცხებით და აგრეთვე რა გვარ იყო ის ცნობილი დავით-კურაპალატის სამსახურში და ათონის მთაზე. აქვეა მოხსენებული ივერიის მონასტრის აღშენება მეათე საუკუნეში ათანასესაგან და სხ., 2) ილარიონ ქართველისა ცხოვრება, 3) იოანე ღვთის-მეტყველის ცხოვრება, „თარგმნილი წმინდისა მამისა და განმანათლებელისა ჩვენისა ახლისა ოქროპირისა ექვთიმე მთა-წმინდელისა,“ დაწერილი მიქელ დაღალისონელისაგან, 4) სალოცავები და 5) „აღაპნი მონასტრისა ჩვენისანი, ვინაითგან აღშენებულ არს ვიდრე აქამომდე.“

ამ წიგნში როგორათაც გიორგისა და ექვთიმეს ცხოვრება, აგრეთვე „აღაპნი“ შესანიშნავნი არიან ჩვენთვის, რადგანაც დიდ მასალას შეიცავენ ქართლის ცხოვრებისათვის მეათე საუკუნიდამ დაწყობილი ვიდრე მეთორმეტე საუკუნემდე. გიორგისა და ექვთიმეს ცხოვრების პირი იპოვება სანკტ-პეტერბურღის სამეცნიერო აკადემიაში. აქედამ გამოუკრებია ძველის დროს ქართლის-ცხოვრებას ზოგიერთი თავისი ცნობები; „აღაპთ“ ცნობები კი არსად არ შეგვხვედრია. რას ნიშნავს აღაპი ჩვენში, ვგონებთ, ყველამ იცის. ვთქვათ რომელმამე პირმა რამე ღვაწლი დასდო, რაიმე განძი შესწირა ეკლესიას ანუ მონასტერს, იმის სახელს აღაპად დასდებდნენ, ესე იგი, კრება დააწესებდა, რომ ამა და ამ დღეს იმ პირს უწირონ ანუ ულოცონ. მრავალია საქართველოში ძველი წიგნი აღაპ წარწერილები. ჩვენ ვიცით რამდენიმე ამ გვარი წიგნი, პარიჟში ანუ პეტერბურღში შემთხვევით წაღებული, რომელთაც იქაურნი მეცნიერნი-არხეოლოგნი აღაპების გამო დიდ მნიშვნელობას მიაწერენ, რადგანაც აღაპები ხან და ხან მოიხსენებენ ისტორიულ პირთ, რომელნიც ან არ არიან თვით ისტორიაში მოხსენებულნი, ან რომელსამე შემთხვევას ნათელს მოჰფენენ. ამგვარნი არიან ათონის მთის წიგნის „აღაპნი.“ ისინი შესდგებიან 150 კერძო აღაპებით. ამ სხვათა შორის ის პირნი, რომელნიც აღაპებში არიან მოხსენებულნი და რო-

5) ქითაბი—მაჰმადიანთა სამღრთო წიგნია.

6) მურად-მურადი—ცხენის სახელი. სიტყვა მურად ნიშნავს წადილი.

7) ქილიკი—საწყაოა როგორც კოდი.

8) ფორბა—თოფრა.

9) ვასტის—ჟამის დროს.

მელთა შორის ზოგნი ცნობილნი არიან ქართლის-ცხოვრებაში, ზოგნი ეჭვ-ქვეშ გვყვანდენ და ზოგნი სრულებით არსად არიან მოხსენებულნი. იოანე სვინგე-ლოზი (დიდი იოანე), ნიკოლა პეტრიწონელი, პეტრიკი და ძმა მისი იოანე (ბაგრატ მეოთხის დროს მეათე საუკუნის გასულს), ბაგრატ აფხაზთა მეფე, ლიპარიტ ორბელიანი იმავე დროს), ფარსმან და გიორგი ჩორჩანელნი (თორ-ნიკის ნათესავნი), გრიგოლ და იოანე ქობულისძენი, ერისთავთ ერისთავი აბუსერისძე, ლიპარიტის ძე იოანე; გიორგი ოლთისარი, კონსტანტინე პროედროსი; იოანე ექვთიმეს ძმა, ფარსმან თმოგველი, ბაგრატ კუროპალა-ტი, გიორგი მაგისტროსი, კონსტანტინე მონომახი, მა-რიამ დედოფალი, ბაგრატ კუროპალატის დედა, სამოელ ქუთათელ-მთავარ-ეპისკოპოსი, აბულა სანისძე, მიხაელ მეფე (ბერძენი), მამა არსენი ფარსმან ყოფილი, აბაზ ბაკურისძე და ძე მისი გრიგოლ, იოანე ხარტულარი, ილარიონ პროედროსი, სუმბატ კუროპალატი და ცოლი მისი მარიამ, დავით ასური, გიორგი მეფე (დავით აღ-მაშენებელის მამა), დედოფალი მარიამ, მართა ყოფილი და ძე მისი კონსტანტინე პორფიროგენი, ეფროსინე პროტოსევასტოსი მეუღლე მიხაელ პროტოსევასტოსი გარმან კონსტანტის ძე და მეუღლე მისი ბასილაკის ასუ-ლი მარიამ, თამარ-დედოფალი და სხვანი. აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ თამარ დედოფლის აღაპი ჩართულია შემდეგ საუკუნეში, ესე იგი თვით თამარ დედოფლის დროს. ყოველნი პირნი „აღაპთანნი" ეკუთვნიან უმაღლეს საზოგადოებას. ჩვენ მხოლოდ აქედამ ვტყობულობთ, რომ ქართველი ქალი ყოფილა დედა კონსტანტინე პორ-ფიროგენისა, რომელიც იყო ბიზანტიის იმპერატორი მეათე საუკუნეში და რომელიც თავის თხზულებაში აგ-ვიწერს საქართველოს ნაწილს მესხეთს. აღაპებში ჩართუ-ლია აგრეთვე ქაიხოსროს ცხოვრება (1448 წლისა), და სხვათა ათაბაგთა შემდეგში. აქვე ვპოულობთ სამ წარწერას, იმათში შესანიშნავია ორი: თბილელ ეპისკო-პოსი ელისესი 1640 წ. და ქუთათელ ყოფილისა ქართ-ლის არქიეპისკოპოსის ტიმოთესი 1755. ეს ის ტიმო-თეა, რომელიც, როგორც ვიცით, ამ წელს საქართვე-ლოდამ ათონის მთას მივიდა და თავის „მოგზაურობა-ში" გადმოგვცა ცნობანი ივერიის მონასტერზე. ტიმოთეს ზოგიერთი თავისი ცნობა თვით აქ მოხსენებულის წიგნი-დამ აქვს გამოკრებული.

ჩვენ არა გვაქვს იმედი, რომ საქართველოს საზო-გადოებამ ამ არხეოლოგიურ საგანს ყურადღება მიაქციოს, რადგანაც ის ამ გვარ საგანს არ ეწყობა. ჩვენ არც იმ განზრახვით შევეხენით ამას, რომ საზოგადოებისთვის გვეხარებინა რომ აი ესა და ეს დიდად შესანიშნავი ძველი წიგნი ვიპოვეთო. ჩვენი გულის-წადილი აქ სრულებით სხვა არის, რომელსაც ვიმედოვნებთ, ყველანი თუ არა, ის პირნი მაინც მიაქცევენ ყურადღებას, რომელნიც ჩვენ წინაპართ მოღვაწეობას და ცხოვრებას ბევრად თუ ცოტად აფასებენ. არა გვარგავთ ნუგეშს, რომ ამგვარნი პირნი იპოებიან ჩვენ შორის.

საქმე აი რაშია. იქ, სადაც ხალხს გონება გახსნილი აქვს, სადაც ესმის, რაში მდგომარეობს იმისი აწ-მყო და მომავალი კეთილ-დღეობა, იქ საკუთარს წარსულს ცხოვრებასაც საზოგადოების აზრში ისეთივე მნიშვნელო-ბა აქვს, როგორათაც იმის აწინდელს და მომავალ სვეს. იქ ამბობენ: თუ გვსურს წარმატების გზას დავადგეთ, უნდა გამოვიკვლიოთ ჩვენი საზოგადო თვისება, შევისწავ-ლოთ ჩვენი ბუნება, ძველი და აწინდელი. კერძო პირნი, სახლის-წულნი, რომელთაც კი ესმისთ თავისი სახლის ღირსება და პატიოსნება, ყოველთვის იხსენიებენ თა-ვიანთ მამა-პაპათ სურათებს და ღირს-სახსოვარ საქ-მეებს, რომელნიც ადამიანს ამხნევებენ და სწვრთნიან. თუ რომელიმე სახლის-წული ივიწყებს თავის წინაპართ, ის ივიწყებს და ამცირებს თავის თავს. ასეა მთელი ხალხიც... განათლებულ ქვეყნებში წარსულის დროების ცნო-ბის მოყვარეობას საზღვარი არა აქვს. არა თუ მართებ-ლობანი, თვით კერძო პირნიც არა ჰზოგვენ ღონისძიე-ბას ძველისა და უძველესის დროთ გამოსაკვლევად. ღრმად სთხრიან დედა-მიწის გულს, იქ ეძებენ თავიანთ წინაპართ კვალს და სამკაულს, რომ მიხვდნენ რა თვი-სებისანი ყოფილან, რა გვარი ცხოვრება ჰქონიათ. ძველ ტაძრებს და სხვა გვარ შენობებს უფრთხილდებიან და უვლიან, რომ საშვილი-შვილოდ დარჩნე-ნო, რომ ბოლოს ჩვენი სახელი ძვირად არ მოიხსენიონო. თვით მმართველობათაგან სასტიკად და სასჯელ ქვეშ არის აღკრძალული იმათი ხელ-ხლება და შეურაცხყოფა. ძველი ხელ-წერილები, ძველი სამკაულები ამ გვარადვეა დაცული.

ჩვენის აზრით, ბევრ მხარეს ვერ ნახავთ ქვეყნის პირზე, რომ იქ იმოდენა რამ იყოს უძველესის დროებიდამ დატოვებული ღირს-სახსოვარი და ღირს საცნობი, როგორათაც საქართველოში. უბრალო შემთ-ხვევას რომ არ ამოეჩინა 1870 წელს, ჩვენ აქამომდე არაფერი გვეცოდინებოდა თუ რა არხეოლოგიური საუნ-ჯე ძევს დედა-მიწის გულში სამთავროს გვერდით მცხე-თაში. ცოტაოდენმა რამ, რაც კი იქიდამ ამოვიღეთ, დიდი ყურადღება მოაქცია ჩვენ მხარეზე ევროპიისაც და რუსეთისაც. ამ გვარივე ყურადღებას აღძრა მეცნიე-რებშორის საქართველოს ძველმა ტაძრებმა და მონასტ-

რებმა, რომელთაც ჩვენ გულ-გრილად შევსცქერით და უპატიურად ვეპყრობით. რუსეთიდამ და ევროპიდამ ამ მოკლე ხანში 1870 წლიდამ იწყეს სიარული მსწავლულ პირთა, რომ ისინი გადიღონ და ჩვენი ძველი ხელოვნებას შეისწავლონ. თუმცა საქართველოში უმეტესი ნაწილი ძველის სამკაულებისა სამუდამოდ დაკარგულია ჩვენის უმეცრებისა და უთაურობისაგან, მაინც კიდევ ბლომად არიან დარჩენილნი. მაგრამ რა მდგომარეობაში ვპოულობთ იმათ? თუ ისინი არიან კერძო სახლებში, ხშირად იმათ უმეცნიეროდ ადნობენ, ალპობენ, აგირავებენ და უბრალო ფასათ ჰყიდიან. ეკლესიებში და მონასტრებში ჩვენ თვითონ გვინახავს ბევრ ადგილს ძვირფასი ნივთეულობა, ვერცხლისა, ოქროსი, სხვა და სხვა გვარი ხელ-ნაწარმოები მტვერში და ნაგავში. ჩვენი ღვდლები და მამა ბერები ისე უყურებენ, როგორათაც უბრალოსა და გამოუსადეგს ნივთებს. ძველი ხელ-წერილები? რამდენი იმათგანი შეიცავს ძვირფასს მასალას ჩვენის ისტორიისათვის, მაგრამ ჩვენთვის დახშულნი არიან. ისტორიას არ შეუძლიან იმათით ისარგებლოს, რადგანაც დაფანტულნი არიან აქა-იქ კერძო სახლებშივე, და მონასტრებშივე, ქართლში, კახეთში, იმერეთში, სამეგრელოში, გურიაში და სხვაგან. კარგი თუ რომელიმე იმათგანი შემთხვევით ჩავგივარდა ხელში, როგორათაც ბენედიქტესაგან მოტანილი ივერიის მონასტრიდამ! უკეთეს მდგომარეობაშია სიგლები, რადგანაც ამათი პირები, მთავარ მართებელის ერმოლოვის ბრძანებით ქართლ-კახეთში, და კნ. ვარანცოვის ბრძანებით იმერეთში გადმოიღეს და დიდ წიგნებად შეკრული დაცულია გუბერნიის სამართველო არხივებში—თბილისში 83 და ქუთაისში 200 მეტი წიგნი. მომატებული ნაწილი საეკლესიო გუჯრებისაც ორ-სამ ადგილს არის შეკრებილი თბილისში და ქუთაისში.

სხვა ქვეყნებში თითქმის ყველგან ძველ ნაწარმოებს ძველ ხელ-ნაწერებს ყველანი ისე უყურებენ, როგორათაც კუთვნილებას მთელის ხალხისას, ამისთვის იქ იმათ აგროვებენ ერთს რომელსამე ადგილს, სადაც ვისაც სურს უფრო ადვილად შეუძლიან იმათით ისარგებლოს. იმათთვის არის ისტორიული ანუ არხეოლოგიური მუზეუმები. მხოლოდ იმ ხალხს შეუძლიან იქონიოს საკუთარი ნამდვილი ისტორია, რომელსაც თავისი მუზეუმი აქვს, გარ-დია ყველა ისტორიულის მასალების შემუშავების მოსურნესათვის. უამისოდ შეუძლებელი საქმეა ხალხმა ისტორია იქონიოს.

ჩვენ ჯერ ამ გვარი საჭიროება არ გვესმის. გვსურს კი ვიქონიოთ ისტორია, მაგრამ შესაძლებელი კია ოდესმე ის შევიძინოთ? გინდათ სახლი აიშენოთ? ჯერ აირჩიეთ ადგილი, მასუკან იმ ადგილს მიზიდეთ ყველა საჭირო მასალა; თორემ უამისოთ სახლს ვერ აიშენებთ. მართალია ესა თუ არა? ისტორიაც სახლია, რომელშიაც უნდა იცხოვროს მთელმა ხალხმა. მივიღოთ ყველამ მონაწილეობა, ერთ ადგილს მოვზიდოთ ყველა მასალა, ვისაც რა გვაქვს, და შემდეგ მოვითხოვოთ ისტორიის აშენებაც.

მოიფიქრეთ, ბატონო ქართველებო, ამ საგანზედ და დააწესეთ თბილისში ისტორიული მუზეუმი; თუ არა და იყავნ ნება თქვენი!

დ. ბ.

განცხადება

ტფილისში, ყველა წიგნის მაღაზიებში ისყიდება:

გოგია მეჩანგურე, ლეგენდა თ. აკაკი წერეთლისა. ფასი ერთი შაური.

დავრიშიანი, ანუ ზღაპრული მოთხრობა, გამოცემა პირველი. ფასი შვიდი შაური.

ქალაქს, ვართანოვის და გრიქუროვის წიგნის მაღაზიებსა და „ივერიის“ რედაქციაში,

ქუთაისს, ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკაში.

გორს, ფარნაოზ ნათიევისას.

ახალციხეს, ალექსეევ-მესხიევისას (მიროვოპოსრედნიკი)

ლექსნი თქმულნი **თ. ნ. ბარათაშვილისაგან** ფასი . . . . 20 კ.

ზ. ნ. ანტონოვის თხუზულება, ფასი 1 მ.

ქართული ანდაზები, ფასი . . . . . 10 კ.

მეფე ლირი, ტრაგედია **შექსპირისა** ფასი 60 კ.

ბალანსი

ტფილისის გუბერნიის თავად-აზნაურთა საადგილ-მამულო ბანკისა

1877 წლის 1-ს იანვრისათვის.

აქტივი

	მანეთი.	კაპ.	მანეთი.	კაპ.
1) ბანკის კასსაში ნაღდი ფული	— —	—	216	15
2) მიმომავალს ანგარიშზედ მიბარებული:				
ა) სახელმწიფო ბანკის განყოფილებაში	60,678	48		
ბ) ტფილისის კომმერციის ბანკში	457	53		
გ) ტფილისის საურთიერთო კრედიტის საზოგადოებაში	1259	83		
დ) კორრესპონდენტებთან (ბანკირი ვინეკენი და კომპანია) . . .	137,322	19	199,718	3
3) კორრესპონდენტნი:				
ა) კორრესპონდენტნი	— —	—	500	—
4) საწევროდ შეტანილი ტფ. საურთიერთო კრედიტის საზოგადოებაში . .	— —	—	30	—
5) მიბარებული სარგებელზედ და ვადით:				
ა) ტფილისის კომმერციის ბანკში	— —	—	1,052	83
6) სახელმწიფო და მთავრობისგან გარანტია მინიჭებული ღირებული ქაღალდები, მიბარებულნი:				
ა) სახელმწიფო ბანკის განყოფილებაში (58,550 მან.)	59,129	59		
7) სარგებლის მომცემნი ქაღალდნი, რომელნიც ბანკს ეკუთვნიან (800 მან.) .	655	—	59,784	59
8) გრძელ-ვადითი სესხი გაცემული:				
ა) სოფლის მამულზედ 54½ წლითა	296,200	—		
ბ) ქალაქის მამულზედ 27½ წლითა	565,500	—		
გ) — — — — — 18 წლით და შვიდის თვითა	41,300	—	903,000	—
9) გრძელ ვადითი სესხი გასაცემად დანიშნული:				
ა) სოფლის მამულზედ 54½ წლითა	14,000	—		
ბ) ქალაქის მამულზედ 27½ წლითა	9,500	—	23,500	—
10) გრძელ-ვადითი სესხი, რომელზედაც მსესხებელთა უარი ჰსთქვეს:				
ა) სოფლის მამულზედ	— —	—		
ბ) ქალაქის მამულზედ	— —	—	37,900	—
11) ვადაზედ უწინარეს მოშორებული სესხი:				
ა) გირავნობის ფურცლითა	16,100			
ბ) ნაღდი ფულითა	150	32	16,250	32
12) მოკლე-ვადითი სესხი	— —	—	96,215	—
13) გირავნობის ფურცელნი, გასასყიდლად მიღებულნი	— —	—	— —	—
14) სესხის ამღებნი:				
ა) შემოსატანი ფული პირველს ვადას გადაცილებული და მეორეში გადამდგარი (14§ ბანკის წესდებულებისა) გრძელ-ვადის სესხისა .	34,090	89		
ბ) — — — — — მოკლე ვადის სესხისა	2258	19	36,349	8
15) შემოსატანი ფული უკანასკნელს ვადას გადაცილებული	— —	—	— —	—
16) შუშუ მოსაქცევი ხარჯი	— —	—	4401	57
17) გასავალი ბანკისა:				
ა) ბანკის მოწყობის და დადგენისათვის	— —	—	4,072	18
ბ) დანახარჯი 1877 წლისათვის	— —	—	1,584	13
გ) ბანკის მმართველობისა და ჯამაგირთათვის.	— —	—	— —	—
ბალანსი	— —	—	1,384,574	98

	მანეთი.	კაპ.	მანეთი.	კაპ.
1) ძირის სათავნო ფული:				
ა) გრძელ-ვადიანის სესხისათვის დანიშნული	161,397	96		
ბ) მოკლე-ვადიანის სესხისათვის	100,131	$15^{1}/_{2}$	261,529	$11^{1}/_{2}$
2) ზარალის ასაყენებლად დანიშნული სათავნო ფული	— —	—	1,694	53
3) საერთო სასარგებლოდ მოსახმარი სათავნო ფული	— —	—	4,290	80
4) საექსტრაორდინარო სათავნო ფული	— —	—	698	98
5) გირავნობის ფურცელნი, გაცემულნი:				
ა) $54^{1}/_{2}$ წლიანი	296,200	—		
ბ) $27^{1}/_{2}$ — —	565,500	—		
გ) 18 წლიანი და შვიდ თვიანი	41,300	—	903,000	—
6) გირავნობის ფურცელნი, დანიშნული და ჯერ არ გაცემულნი:				
ა) $54^{1}/_{2}$ წლიანი	14,000	—		
ბ) $27^{1}/_{2}$ — —	9,500	—	23,500	—
7) გირავნობის ფურცელნი გასაუქმებლად დანიშნულნი	— —	—	37,900	—
8) ვადაზედ უწინარეს მოშორებულნი სესხნი:				
ა) გირავნობის ფურცლითა	16,100	—		
ბ) ნაღდის ფულითა	150	32	16,250	32
9) გირავნობის ფურცელნი ტირაჟში გამოსულნი და ჯერ არ წარმოდგენილნი ფულის მისაღებად	— —	—	3,100	—
10) კუპონები გირავნობის ფურცლისა, რომელნიც არ წარმოდგენილან ფულის მისაღებად	— —	—	3,110	50
11) სარგებლის ფონდი	— —	—	27,090	—
12) თავნის მოსაშორებელი ფონდი $54^{1}/_{2}$ წლის ვადისა	369	83		
„ — „ — „ — „ — „ — „ — $27^{1}/_{2}$	4,498	27		
„ — „ — „ — „ — „ — „ — $18^{1}/_{12}$	782	7	5,650	17
13) გარდასაცემი ფული	— —	—	8,133	6
14) სხვა და სხვა კრედიტორნი	— —	—	— —	—
15) კორრესპონდენტნი	— —	—	— —	—
16 სესხის ამღებნი	— —	—	58,055	60
17) სარგებელი მოკლე ვადიანის სესხისა	— —	—	— —	—
18) ჯარიმის ფული	— —	—	— —	—
19) სხვა და სხვა სარგებელი	— —	—	— —	—
20) წმინდა მოგება	— —	—	30,571	$90^{1}/_{2}$
ბ ა ლ ა ნ ს ი	— —	—	1,384,574	98

თავ-მჯდომარე თ. ი. ჭავჭავაძე

წევრნი: { თ. დ. ავალიშვილი
თ. ა. ჩოლაყაშვილი.

ბუხგალტერი ხ. ხაჩატურიანი.

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 21 Апрѣля 1877 г. Типографія Е. Хеладзе. რედაქტორი და გამომცემელი ილია ჭავჭავაძე.